

Bidrag til Naturfredningens historie

The map illustrates the Copenhagen region, divided into four main districts: Nordvestlige Omraade, Nordlige Omraade, Vestlige Omraade, and Sydlige Omraade. Key locations and features include:

- Districts and Sub-districts:**
 - Nordvestlige Omraade:** Includes Tårn Havn, Sanddal, Rødovre, and Gentofte.
 - Nordlige Omraade:** Includes Lyngby, Hvidovre, and Brøndby.
 - Vestlige Omraade:** Includes Gentofte, Lyngby, and Hvidovre.
 - Sydlige Omraade:** Includes Kastrup, Dragør, and Kongelunden.
- Geographical Features:**
 - Water Bodies:** The city of Copenhagen, the harbor, and the surrounding countryside.
 - Landmarks:** Tårn Havn, Sanddal, Rødovre, Gentofte, Lyngby, Hvidovre, Kastrup, Dragør, and Kongelunden.
- Infrastructure:**
 - Roads:** A network of roads connecting the districts.
 - Railways:** A network of railways connecting the districts.

Dansk Byplanlaboratorium

Byplanhistoriske noter 4

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium, København, 1985.

Copyright.

ISSN 0900 - 3274

ISBN 87 - 87487 - 462

Dansk Byplanlaboratorium takker Danmarks Naturfredningsforening for støtte til udgivelsen.

Forsidetegning: Forslag til samlet parksystem for Københavnsegnen, illustration fra bogen Københavnsegnens grønne områder, 1954.

Bagsidefotoet er et portræt af forfatteren.

Genoptrykt maj 1986 med støtte af Danmarks Naturfredningsforening og Dreyers Fond.

FORORD

"Bidrag til Naturfredningens historie" er nedskrevet af civilingeniør Chr. Blixencrone-Møller og uddybet under samtaler med ankechef Johan Garde. Byplanhistorisk udvalg er begge stor tak skyldig for deres initiativ.

Naturfredningens historie er et interessant og betydningsfuldt kapitel i den danske planlægnings historie. Det skyldes blandt andet, at tanken om at planlægge og sikre de områder, der ikke skulle bebygges, opstod længe før den egentlige byplanlægning med byplanloven af 1938 slog igennem her i landet. Blixencrone-Møller er én af naturfredningens og fredningsplanlægningens pionerer herhjemme, og han har fulgt og påvirket dette arbejde gennem hele sit virke.

Blixencrone-Møller blev i 1920 ansat i Københavns kommune i Stadsingeniørens direktorat, hvor han sideløbende med de almindelige opgaver i direktoratet blev stærkt inddraget i arbejdet med sikring af Københavnsegnens grønne områder. Dette førte til, at han i 1947 blev statsministeriets konsulent i naturfredningssager. Disse sager lå i statsministeriet fra 1936 til 1961, hvorefter de flyttedes til ministeriet for kulturelle anliggender og senere til miljøministeriet.

Blixencrone-Møller fortsatte som konsulent for overfredningsnævnet i en lang årrække efter sin pensionering i 1965. Johan Garde blev viceformand i overfredningsnævnet i 1962 og var formand i perioden 1967-1977.

"Bidrag til naturfredningens historie" udgives som hæfte nr. 4 i skriftserien "Byplanhistoriske noter".

Formålet med udgivelsen af disse noter er at bidrage til belysningen af den danske byplanlægnings historie i vort århundrede, blandt andet ved at lade planlæggere og andre, der har medvirket selv, fortælle med deres egne ord om den udvikling, de har delta-
get i.

Der er således ikke tale om en historisk afhandling eller en grundig dokumenteret forskning, men alene om erindringer og personlige opfattelser af de begivenheder, der fandt sted. Det betyder naturligvis, at der kan være forskellige meninger om, hvad der egentlig skete, og skulle det være tilfældet, modtager byplanhistorisk udvalg gerne meddelelse herom.

Det er udvalgets håb, at de "byplanhistoriske noter" vil inspirere til, at andre griber pennen, samt at noterne vil kunne udgøre et værdifuldt baggrundsmateriale for evt. senere forskning - et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at tilvejebringe.

Vibeke Dalgas

formand for byplanhistorisk udvalg

INDHOLD

Kap. I. Årene i Københavns kommune (s.7-13).

Planlægningsarbejde vedr. naturfredning i stadsingeniørens byplanafdeling: "Københavns-egnens grønne områder" publiceres 1936 - Stauning "Det grønne udvalg"s nedsættelse i 1938 - konsulentstillingens oprettelse 1947.

Kap. II. Det grønne udvalgs arbejde(s.13-26).

Den københavnske fredningsplans tilblivelse i årene efter udvalgets nedsættelse - udvalgets medlemmer og arbejdsform (Lett, Forchhammer, Hendriksen, Bentzon) - arbejdet med fredningssager - de grønne stier.

Kap. III. Konsulentembedets oprettelse og arbejdsområde (s. 26- 56)

1. Embedets oprettelse, arbejdets tilrettelæggelse - 2. Tilknytningen til overfredningsnævnet og samarbejdet med dette, særlig med formanden siden 1948, professor Poul Andersen. - 3. Embedspligterne som konsulent. Forholdet til de ministerielle embedsmænd i statsministeriet, kulturministeriet og boligministeriet. Bomholt. - 4. Særligt om fredningens forhold til veje. - 5. Andre opgaver som konsulent. Fredningsregistret, tegnestuen, udvalg.

Kap. IV. Naturfredningsforeningen (s.56 - 63)

Struckmann - foreningens arbejdsmåde - det skiftende syn på fredningsarbejdet - foreningens forhold til statsministeriet (Andreas Møller) - Struckmann efterfølges af Vagn Jensen.

Kap. V. Bidrag til Vestskovens historie (s. 63-69)

Tanken går tilbage til 1920'erne - tanken holdes levende - betydningen af den københavnske byudviklingsplan fra slutningen af 1940'erne (Fingerplanen) - virkeliggørelsen. Brøndbyøsterskoven.

Kap. VI. Bidrag til Køge Bugts fredningsmæssige historie. (s. 70-74).

Den "nye" kystvej fra 1930'erne - fredningsplanen - Fingerplanen - loven om planlægning i Køge Bugt-området - strandparken.

Bilag: Johan Gardes anmeldelse af Fl. Kiilsgaard Madsen: Naturfredningssagens historie i Danmark, 1979, (Natur og miljø 1980, hæfte 2, s. 7-9).

Kiilsgaard Madsens bog belyser naturfredningen gennem først og fremmest Danmarks Naturfredningsforenings historie. Denne bog og Blixencrone-Møllers erindringer supplerer hinanden i belysning af et langt tidsrum af naturfredningens historie.

I. ÅRENE I KØBENHAVNS KOMMUNE (s. 7-13).

Planlægningsarbejde vedr. naturfredning i stadsingeniørens byplanafdeling - "Københavns-egnens grønne områder" publiceres 1936 - Stauning - "Det grønne udvalg" nedsættes 1938 - konsulentstillingens oprettelse 1947.

Blix har fortalt om, hvordan han kom ind i naturfredningsarbejdet, og hvordan dette havde udviklet sig til konsulentembedets oprettelse:

Jeg ansattes allerede 1920 i Københavns kommune, i stadsingeniørens byplanafdeling; tilknytningen til naturfredningen begyndte o. 1930. Arbejdet hang sammen med Københavns kommunes planlægningsarbejde, trafikplanarbejde m.v. Leder af afdelingen var Forchhammer, da afdelingsingeniør. Man brugte dengang i kommunen ikke udtrykket "de grønne områder", men andre udtryk, såsom de frie områder el.lign. Arbejdet hang selvsagt sammen med de betydelige interesser, som Københavns kommune havde i omegnen, vel væsentligst i forbindelse med indlemmelsesplanerne, en fortsættelse af vækstproblemerne i hovedstadsegnen, eller hvad man vil kalde det.

Lige fra min begyndelse på stadsingeniørens kontor var jeg beskæftiget med sager, som rakte ud over kommunegrænsen (f.eks. vejplaner). Måske havde min start med dette arbejde sammenhang med, at jeg var mobil - jeg havde en motorcykel. Jeg fik derved et meget stort kendskab til Københavns omegn, også i detaljer. Som medhjælper havde jeg tegner O.E.Christensen, som kunne meget mere end at tegne. Senere blev han fuldmægtig i kommunen, men ved siden af beholdt han arbej-

det hos mig i det grønne udvalg og senere som regnskabsfører i konsulentembedet.

I 1925 var jeg på en to måneders studierejse i Europa for at se på byplanlægning. Det bundfældede sig hos mig, at noget af det, man først skulle finde ud af var, hvor der ikke skulle bygges. Der var et sammentræf i, at Forchhammer talte til mig om at tage et arbejde op vedrørende planlægning for omegnen udenfor København, og han bad mig i denne forbindelse - sidst i 1920'erne - om evt. at lave en fortegnelse over, hvad der måtte være af opgaver, som her særligt trængte sig på. - Det er klart, at spørgsmålet om, hvor der ikke skulle bygges, kom med på listen, og Forchhammer, som selv var meget interesseret i naturfredning, greb tanken om det, som jeg i listen kaldte "frie ubebyggede områder". Forchhammer bad mig tage dette nærmere op. - I forvejen forelå betænkningen om sporvejslinier og havne og veje ud over Københavns grænser.

Herefter foretog jeg en nøjere recognoscering i omegnen. Dette resulterede efterhånden i en foreløbig betænkning på kontoret. Dette var vel omkring 1934. Denne foreløbige betænkning dannede grundlaget for "Københavnsegnens grønne områder", som kom i 1936. Steen Ejler Rasmussen kom ind i billedet, da bogen i realiteten forelå, men hans inddragelse kom til at præge bogens fremtræden (udseende).

Bogen kom - vel i virkeligheden ret tilfældigt - omtrent samtidig med naturfredningsloven af 1937. Ressortministeriet var siden 1936 statsministeriet. Rent formelt fremtrådte bogen som udarbejdet for Egnspanudvalget (Udvalget til planlægning af Køben-

havnsegnen).

Efter at nævnte bog var kommet, blev der holdt et stort møde på Paladshotellet. Indbyder var vistnok statsministeriet. Der udtryktes vel anerkendelse af det udførte arbejde, men omegnskommunerne ville ikke betale en øre. Søllerød, Glostrup - alle var lige negative.

Dette forhold samt loven af 1937 var baggrunden for, at der holdtes endnu et møde i statsministeriet (det holdtes i Tøjhusmuseet), nu i en snæver kreds, om arbejdets fortsættelse. Her tog højesteretsdommer Lett, som var medlem af overfredningsnævnet, ordet og gik meget ind for, at den grønne betænkning blev ført ud i livet ved initiativ fra statsministeriet. Dettets departementschef, Frederik V. Petersen, var dengang formand for overfredningsnævnet, og han formidlede et møde med Stauning, hvor også Lett, Forchhammer, Hendriksen og jeg var tilstede. Stauning var meget fåmælt, men nikkede bifaldende under mødedeltagernes redegørelse for planerne. Det eneste Stauning spurgte om, var hvad en fredningsplan ville koste. Forchhammer nævnte noget i retning af 500 kr., hvortil Stauning mumlede: "Det bliver nok noget mere".

Efter dette møde må Stauning have besluttet sig for at nedsætte et udvalg til udarbejdelse af en fredningsplan for Københavnsegnen, og samtidig blev der udarbejdet et tillæg til naturfredningsloven om fredningsplaner og om disses tinglysning.

Herefter nedsattes i 1938 "Det grønne udvalg", der fik Lett som formand og Forchhammer samt Hendriksen som medlemmer. Hendriksen var kontorchef i landbrugsministeriet og formand for byplanlaboratoriet og derfra kendt med den grønne betænkning. Han var landinspektør og

meget byplaninteresseret og deltog stærkt i den offentlige debat om byplanlægning. Formel sekretær var i starten en afdelingsingeniør i Københavns kommune - mindre end et sådant embede ville ikke rigtig være passende, når en højesteretsdommer var formand, mente Forchhammer i al fald.

Jeg blev dog knyttet til sekretariatet, men var skuffet over, at jeg ikke var blevet den ledende. Afdelingsingeniøren havde intet haft med den grønne betæknings udarbejdelse at gøre; han fandt den iøvrigt "blåøjet" og uden chance for at kunne gennemføres; han var min chef gennem flere år, så jeg kendte jo hans synspunkter. Der gik dog ikke så lang tid, før jeg blev sekretær - engang man stod ved Bure sø spurgte Lett, om det på den anden side søen var med på planen - hvorefter afdelingsingeniøren kikkede over til Blix, som nikkede. Efter denne episode gik jeg til Forchhammer med min skuffelse. Han var meget forstående og lovede at tale med Lett om en ændring. Resultatet blev, at afdelingsingeniøren gled ud, og at jeg fik hans plads. Jeg forstod senere på Lett, at han havde undret sig over, at det ikke fra starten var blevet mig. Til juridisk sekretær valgtes protokolsekretær i højesteret Jørgen Bentzon, og vi arbejdede vældig godt sammen. Den dame, der skrev for udvalget, var datter af dept.chef Fr.V.Petersen (gift med ekspeditionssekretær Grage, (nedenfor s.27)).

Når fredningsplanerne kunne godkendes så hurtigt, som tilfældet blev, hang det selvfølgelig sammen med, at forarbejderne var udarbejdet i den foran skildrede periode frem gennem trediveerne.

Stiloven fra 1940 kom for at bekæmpe arbejdsløshed. Forklaringen var nok, at man hellere så arbejdsløse beskæftiget ved et dansk arbejde end i tyskernes tjeneste - vi var jo i den tyske besættelses første år.

Frem gennem fyrrerne fortsatte arbejdet således, at jeg stadig var tjenestemand i Københavns kommune. Det viste sig under forskellige planlagte omlægninger i midten af fyrrerne, at jeg ikke var med som afdelingsingeniør på planerne, og at Forchhammer sådan ikke rigtig var til at få noget ud af - måske nok fordi han ikke kunne afvise mine ingeniørkollegers opfattelse af, at jeg jo lavede arbejdet mere for statsministeriets grønne udvalg end for kommunen. Jeg havde en samtale med borgmester Sundbo, som gav udtryk for, at Københavns kommune så med nogen betænkelighed på, at udvalgets arbejde foregik i kommunen, og at kommunen oven i købet blev gjort pligtig til at deltage i fredningserstatninger til fredninger uden for kommunen. Han kunne godt forstå min beklagelse over at være forbigået, men som forholdene nu var, kunne han ikke foretage sig noget. Nogen tid senere meddelte han mig dog, at han kunne skaffe mig en stilling i 3.lønklasse, men da var arbejdet i gang med en stilling til mig i statsministeriet, som svarede til kommunens anden lønklasse, og så måtte jeg jo sige fra. Henvendelsen til statsministeriet om at oprette en stilling til mig, var Letts idé. Hvordan han var kommet under vejrs med, at jeg var forbigået, ved jeg ikke, men af en samtale jeg havde med ham, og hvor han fortalte mig om sin idé, var det klart, at han følte sig meget ilde berørt over, hvad der var sket - som han sagde : "Nu har vi i udvalget trukket på Deres arbejdskraft i næsten 10 år, og

så skulle det gå ud over Deres fremtid - ikke tale om." Kort efter, det må have været i efteråret 1946, skete så henvendelsen til statsministeriet, og stillingen var klar fra 1/4-1947.

At det endelig var gået i orden, fik jeg at vide på den måde, at jeg den 1/4 1947 blev ringet op af Grage, som sagde: "Vi havde egentlig ventet at se Dem i dag". Jeg svarede: "Å, har jeg et møde?" "Næ, De er jo ansat her fra i dag" - og jeg hørte lyden af en skuffe, og Grages stemme: "Nå, nej, den ligger her."

Nå! hvad der nok har mere interesse end min bugtede vej til et embede, er den saglige begrundelse for at oprette det. Den havde Lett; i overfredningsnævnet havde han set det pres, der var på landets naturværdier fra mange sider: Byernes vækst (sommerhusbyer), udbygningen af vej- og elnettet, afvanding af moser, regulering af åer o.s.v. Som formand for fredningsplanudvalget har han set, hvad en forud udarbejdet samlet fredningsplan betød for sikring af en hel egn naturværdier gennem fredning.

Der er for mig ingen tvivl om, at Lett fandt betydningen af fredningsplaner stor, ikke alene for fredningsmyndighederne, som vidste, at her burde sættes ind med fredninger, men også for andre myndigheder, som så til gengæld fik at vide, at her burde de ikke sætte ind med deres foranstaltninger.

Gardes note

Jeg blev ansat i indenrigsministeriet i 1943 og husker, at Clausen og Edelberg da var

udenfor fordeling, fordi de arbejdede på hovedstadskommissionens betænkning, som mange dengang anså for en dødssejler, men arbejdet måtte jo gøres færdigt, da et flertal ønskede en indstilling om indlemmelser. Derfor er det for mig så forståeligt, at Københavns kommune var villig til at satse på det arbejde, som Blix fortæller om. Det, der oplyses om fredningsplanarbejdet, passer godt med Københavns kommunes andre aktiviteter i omegnskommunerne, såsom arealerhvervelser. Disse sidste var på mange måder dengang ikke populære, men jo i virkeligheden fremsynede, og kom de efterhånden større og efterhånden mere bevidste kommuner til nytte. Derfor passer det meget godt, at der i det fortalte endnu ikke har været noget om naturfredningsforeningens rolle.

II. DET GRØNNE UDVALGS ARBEJDE (s.13-26).

Den Københavnske fredningsplans tilblivelse i årene efter udvalgets nedsættelse - udvalgets medlemmer og arbejdsform (Lett, Forchhammer, Hendriksen, Bentzon)- arbejdet med fredningssager - de grønne stier.

Fredningsplanerne

Fredningsplanens udarbejdelse var udvalgets første opgave. Den var nem at tage fat på, udvalget havde jo den grønne betækningsforarbejde at støtte sig til. For at kunne lave en fredningsplan som lovtillæggene af 1938 og 1940 foreskrev, manglede dog et arbejde i marken med skelsætning af de i betænkningen skitse-mæssigt anslåede fredningsområder og udarbejdelse af en matrikelfortegnelse,

som var nødvendig, for at planen kunne tinglyses og bekendtgøres i Statstidende. Sekretariatet gik omgående i gang i marken; man medtog kun de virkelig fredningsværdige, større arealer, men også nogle steder mindre arealer, beliggende mellem de større, for på den måde at opnå sammenhængende områder, således som den grønne betænkning foreslog.

Under dette arbejde havde jeg nær forbindelse med kommunerne, mest kommuneingeniørerne, men slog dette ikke til, fik vi sognerådsformændene med. Det gik faktisk meget glat, kommunerne var meget forstående for fredningsplanens idé, men ville dog ikke på forhånd binde sig for stærkt. Jeg understregede, at det var en foreløbig plan, som ikke kostede penge nu; det blev der først tale om i forbindelse med planens gennemførelse, og så ville kommunerne komme med. Samtidig med arbejdet i marken udfærdigede sekretariatets tegnestue matrikelkort med indtegnede grænser for de foreslåede fredningsplanområder og tilhørende matrikellister.

Sekretariatet forelagde herefter sit forslag for udvalget, som besigtigede arealerne og godtog forslaget uden større ændringer; dog med undtagelse af nogle moser, søer og bakker i vestegnen, bl.a. ved Sengeløse og Veksø - udvalget fandt, at de lå for langt ude, og at de ikke var truet af bebyggelse. Udvalget ville dog have arealerne i erindring, når fredningsplanen skulle revideres.

Under besigtigelsen havde jeg begrundet optagelsen af lokaliteterne på planen bl.a. med, at de var i fare for at ende som lossepladser for fremtidige bebyggelser; det havde vi mange eksempler på både i nordeggen og i de kommuner i vestegnen, som grænser op til

København. Forinden afgørelsen faldt, havde der været en længere diskussion om naturfredningsproblemer, navnlig set i forbindelse med fredningsplanlægningen. Kunne man - eller burde man - se "relativt" på fredninger, sådan at forstå, at hvor de store og særlig interessante landskaber ikke fandtes, fredede man de små og mere beskedne? Man havde her småsøer, åløb, enge og moser i tankerne. Særlig i byernes omegn ville mange mennesker have glæde af sådanne lokaliteter, og de ville med tiden kunne indgå som et "grønt" område i bebyggelser. Den grønne betænkning, som jo var udgangspunktet for fredningsplanen, havde med eksempler fra særlig Københavns vestegn påvist, hvordan sådanne lokaliteter var gået til i lossepladser eller jordfyld og skrald fra byggepladser. Udvalget var enig om, at man nok burde kunne bruge fredningsplanbestemmelserne på denne måde, men navnlig Lett mente, at man ikke kunne, og så blev det ved det. Lett følte, tror jeg, at det ville være umuligt at få fredningssager af denne art igennem overfredningsnævnet med et positivt resultat. Udvalget ville have lokaliteterne i erindring, når fredningsplanen skulle revideres.

Købe-bugt-området blev der heller ikke gjort så meget ud af. Det havde sin forklaring i kystens tætte bebyggelse med sommerhuse. Kun nogle få ledige arealer ud mod stranden og langs vejens landside blev optaget på planen. Dertil kom, at man i de år drøftede Køge bugt-kystens problemer med hensyn til bebyggelse og S-bane, og at man havde planer om at nedsætte et udvalg, som skulle afgive forslag. Medvirkende var utvivlsomt også den ringe opmærksomhed, man skænkede disse fattige landkommuner, hvor forholdene var

yderst primitive. Jeg husker, at møderne blev holdt f.eks. i triste forsamlingslokaler eller i sognerådsformandens spisestue.

Engang, hvor det efterhånden blev for mørkt til, at vi kunne se hinanden, blev der tændt en enlig, blændende pære, hængende ned over bordet. Loven om planlægning af Køge bugt-området kom først 1961.

Af lovbemærkningerne til fredningsplanbestemmelserne fremgik, at fredningsplanerne var tænkt som midlertidige, og at de skulle revideres hvert femte år. Revisionen skulle gå ud på at udtage de arealer af planen, som i mellemtiden var blevet fredet eller opgivet fredet, men der kunne også optages nye arealer på planen.

Revisionen viste sig imidlertid at være et stort og kompliceret arbejde. Det havde jeg slet ikke personale til, så jeg nåede kun at revidere det nordlige område. Spørgsmålet om optagelse af de foran omtalte lokaliteter blev derfor ikke genoptaget.

Som tiden gik og bebyggelsen i vestegnen og i Køge bugt-kystens bagland voksede, blev der større forståelse for bevaringen af lokaliteterne. Fredninger af moser og enge langs Store Vejle å og Nybølle å blev stadfæstet af overfredningsnævnet; medvirkende hertil var nok, at kommunerne bakkede fredningen op.

Den godkendte fredningsplan omfattede groft regnet 4000 ha. Nævnes må det nok, at fredningsplanens udarbejdelse og overfredningsnævnets godkendelse ikke skete for hele planen på een gang, således som foranstående omtale kunne give indtryk af. Det skete i 3 etaper, bl.a. for hurtigt at få en plan, etape 1, godkendt for nordeggen, som jo var

den stærkest truede del af omegnen. Sekretariatet gjorde forslagene færdige til indsendelse til overfredningsnævnet, som havde den endelige godkendelse, og som havde ansvaret for, at planen blev tinglyst og bekendtgjort i Statstidende.

Kortene blev tegnet på de af landbrugsministeriet autoriserede kalker til brug ved tinglysning, og jeg underskrev kortene "som landinspektør"; ingen andre kunne man bede om at skrive under på, at kortenes udvisende var i overensstemmelse med udvalgets vedtagelser. Matrikeldirektoratet påtog sig at bringe matrikellisterne i forskriftsmæssig stand, således som tinglysningskontorerne krævede det. Medens dette arbejde stod på, blev planen forelagt amterne, kommunerne, fredningsnævnene og naturfredningsforeningen ved en række møder. Her redegjorde formanden for lovens fredningsplanbestemmelser (som jo var noget nyt) og understregede, at spørgsmål om ændringer i den bestående tilstand af de på planen optagne arealer skulle forelægges for overfredningsnævnet. Herefter indsendtes forslaget til overfredningsnævnet, som godkendte forslaget (de nordlige og nordvestlige etaper i 1938 og de vestlige og sydlige i 1940).

Baggrunden for de 3 herrers indtræden i udvalget var klar nok. Lett havde taget initiativet til udvalgets nedsættelse, Forchhammer havde taget initiativet til "den grønne betænkning", og Hendriksen var formand for byplanlaboratoriet. Der var andre kvalificerede folk, som kunne have tiltrådt udvalget, men jeg ved, at Lett insisterede på, at flere end 3 ville han ikke have.

Trods de herrers ret forskellige gemyt, forløb møderne roligt. Lange diskussioner om problemerne var sjældne, og beslutningerne blev derfor hurtigt truffet. Hendriksen var den mest tilbageholdende med at udtale sig. Han ville helst vide, hvordan de andre så på det, før han selv tog stilling. Han var en god fortaler for byplanbevægelsen, men jeg tror nok, at han stod lidt usikkert overfor fredningsplanlægningen. - I sine foredrag var han mere fortaleren for det nye end kritikeren af det gamle, og skulle han kritisere, skete det altid på en sådan måde, at ingen følte sig ramt. Da han skulle holde foredrag om facadeløse veje, bad han mig om at bestille et lysbillede af en vejstrækning med mange sideveje, men uden vejnavne og fotograferet spejlvendt. Vejen var Lyngbyvej igennem Gentofte kommune, men da den var ganske uigenkendelig, kunne Københavns amt og Gentofte kommune ikke føle sig ramt.

Forchhammer udtalte sig altid gerne og med mange ord, men det var tit svært at finde ud af, hvad han egentlig mente. Han kunne ligesom ikke lægge sig fast på en enkelt løsning, men ville holde flere muligheder åbne. Man kan måske sige, at Forchhammer på denne måde "spillede" på sin uklarhed, så den blev frugtbar. Han ville få sine medarbejdere til selv at tænke over tingene - og det måtte man jo så. Når man så havde tænkt, var han altid villig og veloplagt til at se på det, man havde lavet. Startede man med at sige, at det nok ikke var som stadsingeniøren havde ment (sådan tiltalte man sin chef dengang), svarede han venligt, at det jo kunne være, at det man havde fundet ud af var bedre. I den situation var Forchhammer helt anderledes; han holdt sig til det fremlagte, og man var

slet ikke i tvivl om, hvad han mente om det. Forchhammer kunne også være uklar at omgås. Når vi f.eks. fulgtes ad i min bil fra møder i omegnen, og jeg så på hjemvejen spurgte ham, hvor han ville hen, så svarede han blot: "Ja, nu kan vi da følges ad derindad", og når jeg lidt længere henne igen spurgte, om han ville hjem eller helt ind på kontoret, så svarede han: "Ja, nu kan vi jo se".

Lett derimod var kort og klar, og så var han hurtig. En sagsbehandling skulle helst afsluttes, mens man havde den fremme. Lett var handlingens mand, for ham var det vigtigt, at arbejdet med forslag til fredninger hurtigt kom i gang - og blev holdt i gang.

Man drøftede som regel sagerne ud fra et oplæg fra sekretariatet, og når så sekretæren havde redegjort for oplægget, så Lett ligesom spørgende på medlemmerne og bemærkede, at det så da meget fornuftigt ud - "men hvad mener d'herrer?". Når så medlemmerne havde udtalt sig, og Lett ikke havde fundet, at der var fremsat væsentlige indvendinger mod oplægget, afsluttede han forhandlingerne med et: "Så er vi enige", og samtidig så han stift på medlemmerne, som så nikkede. Var der en sag, hvor overfredningsnævnet havde det sidste ord, kunne han tilføje: "Jeg håber da, at jeg kan få overfredningsnævnet med".

Møderne blev holdt i højesterets kæremålssal. Vi havde en fast ugentlig mødedag - kl. 14¹⁵, når højesteret sluttede, og mange besigtigelsesdage, og der var altid mange punkter på dagsordenen, så klokken kunne godt blive mange, inden vi sluttede.

Når afgørelserne var besluttet, skulle sa-

gerne ekspederes aldeles omgående, så vi fik travlt i sekretariatet; ofte blev vi på kontoret efter lukketid, men ingen gjorde vrøvl over det; det var da så rimeligt. På hjemvejen fra kontoret tog jeg tit om ad Lett med skrivelser til underskrift og derefter videre om ad postkassen.

Jeg var meget glad for at arbejde for udvalget, og jeg tror også, de var glade for mig; jeg følte det i al fald, og de var altid parat med nogle påskønnende ord, når det bød sig for.

Det var også meget tilfredsstillende, at man kunne se resultaterne af sit arbejde, både med fredningsplanen og med stianlæggene, måned for måned kunne vi føre fredningsregistret a'jour med endelige kendelser og nye stier.

Min beskrivelse af medlemmerne er naturligvis meget forenklet, men Bentzon havde dog en, som var endnu enklere. En gang blev han spurgt om, hvordan de 3 mennesker dog kunne arbejde sammen. Hertil svarede Bentzon, at vel var der 3 meninger, men da Forchhammer havde 2, Lett 1 og Hendriksen ingen, så blev det Letts, som kom til at gælde.

Fredningerne

En anden opgave for udvalget var naturligvis selve fredningsplanens gennemførelse. Dette arbejde tog udvalget op, allerede inden arbejdet med planen var helt afsluttet. Den første fredning, som udvalget gav forslag til, og som blev gennemført, var arealer i Birkerød kommune ned til Sjælsø. Hurtigt fulgte andre efter. Af de ca. 4600 ha, som var optaget på fredningsplanen, nåede udvalget og jeg (se senere) at gennemføre fredning af ca.

2600 ha, alle de mest fredningsværdige områder.

De fleste af fredningerne blev gennemført efter naturfredningsloven, som regel som følge af et afslag på et andragende om tilladelse til bebyggelse (evt. sommerhuse). Ejeren havde så ret til erstatning, og udvalget valgte herefter at rejse fredningssag, ikke alene for det omhandlede areal, men på et "passende" større område af fredningsplanen. Nogle fredninger blev gennemført efter stiloven (se senere) i forbindelse med anlæg af stierne. Sekretariatet lavede fredningsforslagene med tilhørende matrikelkort, der viste grænserne.

Jeg var ofte ude at rådføre mig med kommunerne, navnlig om fredningsgrænserne, som jo ikke måtte kollidere med eventuelle byggeplaner. Kommunerne var altid rede til et møde om sagerne, og vi havde ingen vanskeligheder med at tale os tilrette. En fordel for mig var det naturligvis, at jeg kendte omegnens sognerådsformænd og deres kommuneingeniører fra mange tidligere møder helt tilbage fra min tid i Københavns kommune.

Det hele var jo iøvrigt dengang meget enklere end senere. Kommunekontorernes personale bestod af så få. Alle, f.eks. i Lyngby, vidste, hvad der foregik: "Han er ikke hjemme i dag - han er der og der - jeg skal sige det til ham". Så ringede han næste dag. Der var også langt mindre jura end senere.

Udvalget beså som regel området, hvorefter forslaget blev sendt til statsministeriet med anmodning om at rejse sagen. Dette skete så, uden at ministeriet tog stilling til forslaget.

Udvalget blev altid indbudt til fredningsnævnenes møder vedrørende udvalgets sager,

men ofte også til sager, som formelt ikke angik fredningsplanen, f.eks. skovbrynssager og sager om fredning af kirkernes omgivelser. Det var som regel mig, der mødte på udvalgets vegne. Det var jo ganske interessant, at et udvalg med et medlem af overfredningsnævnet som formand indstillede sager rejst ved henvendelse til statsministeriet, og at dette ministerium stod som sagsrejser. Noget overfredningsnævnet alligevel følte sig ret bundet af. Fredningsnævnene følte sig nok mere bundet af statsministeriet - selv om dette som nævnt formelt ikke tog stilling, men alene fremsendte udvalgets skrivelse med anmodning til fredningsnævnet om at træde i funktion.

Jeg husker en tidlig fredningssag (Vaserne, fra midten af fyrrerne). Dommeren spurgte, hvem der var rekvirent - et begreb jeg ikke kendte. "Vi må have en rekvirent", som dommeren sagde. Lett bragte klaring over dette problem ved at fastslå, at det grønne udvalg skulle optræde som rekvirent på statsministeriets vegne. Udtrykket har dommeren jo nok hentet fra vandløbslovgivningen som et udtryk for den, der vil have noget gennemført.

Fredningsnævnene var jo ikke sagkyndige, og de måtte have nogen, der kunne svare lods-ejerne.

Som en anekdote til belysning af gamle dage ganske tæt på København kan tjene en oplevelse fra Hjortekær, hvor det af hensyn til mulig konstatering af fredskovspligt var af betydning at få oplyst, om der i gamle dage havde været skov på nogle bakker, der var omfattet af en ansøgning om villabebyggelse. - Naturfredningsforeningen påstod, at den skov, der fandtes, var fredskov, medens ejeren hævdede, at det var noget selvgroet, der

var opvokset i årenes løb. Til det sidste svarede fredningsdommeren, at derfor kunne der jo godt endnu længere tilbage have været skov - og måske var der nogen i landsbyen, gamle folk, som kunne fortælle om forholdene. En tilhører fortalte, at en gammel mand nede i byen måske vidste noget - ham kunne han godt hente. Den gamle mand fortalte så, at han havde pløjet her i sine unge dage i årevis på de marker. Der var ikke nogen skov. Men jorden var ikke særlig god. "I mine senere år har jeg ikke pløjet der". "Ja, tak for Deres oplysninger", sagde dommeren. Da manden så skulle til at gå, sagde dommeren: "Hvorfor var det egentlig, De holdt op?" "Jo, det gjorde vi, fordi jorden var så besværlig at pløje, fordi vi ustandselig stødte på store trærødder". (Tilladelsen blev iøvrigt givet, fordi man ikke med tilstrækkelig stor sikkerhed turde fastslå fredskovspligt. Sagen drejede sig om Scavenius' ejendom).

De grønne stier

Kort efter den tyske besættelse blev udvalget anmodet om at lave et forslag til "grønne" stier i omegnen, således som foreslået i den grønne betænkning fra 1936. Sigtet med forslaget var at få folk i arbejde, men det var samtidig et forslag, som hørte nøje sammen med fredningsplanens idé. Sekretariatet lavede et forslag, omfattende 17 stier (hvoraf dog de 3 var udflugtsveje) med en samlet længde på ca. 100 km. Forslaget var et uddrag af stier og veje, som var foreslået i den grønne betænkning. Samtidig lavede statsministeriet (sikkert bistået af udvalgets formand) et udkast til lov om anlæg af stier i Københavnsegnens grønne områder. Loven indeholdt også bestemmelser om fredning af områ-

der langs stierne.

Loven blev vedtaget i 1940, og den gav bemyndigelse til anlæg af 17 stier (og veje), beliggende som vist på et kort, der som bilag fulgte med loven. Forslaget til stierne var jo kun ganske skitse-mæssigt, så der måtte udarbejdes detaljerede forslag, førend der kunne tages fat på anlæggelsen. Udvalget traf aftale med kommunernes og amternes tekniske forvaltninger om udarbejdelsen af detailprojekterne og om selve anlæggelsen. Amterne fik de større stier, som gik gennem flere kommuner; de mere lokale stier fik kommunerne, og hvor disse ikke havde teknisk forvaltning, fik amterne også disse stier. Sammen med de udpegede kommuneingeniører og amsvejsinspektører vandrede jeg terrænerne igennem, og sammen fandt vi så ud af, hvor stierne skulle ligge i marken. Under udarbejdelsen af detailprojekterne var jeg i stadig forbindelse med de tekniske forvaltninger. Der dukkede mange spørgsmål op, som der måtte tages stilling til. Det var faktisk et stort arbejde for både udvalg og sekretariat at få det hele til at "gå op". Det gik dog trods alt let, der var ikke dengang så mange til at "blande sig"; det hele var meget enklere, bl.a. fordi den personlige kontakt betød mere end nu om dage.

Efterhånden som detailprojekterne forelå, indsendtes de til udvalget, som så knyttede de arealer til forslaget, som man fandt det vigtigt at frede for derigennem at sikre, at stien kunne beholde sin landskabelige beliggenhed. Nogle af disse fredninger var "store", f.eks. blev hele landskabet fra Åsebakken ved Høsterkøb og ned til Sjølsø fredet gennem stiloven. Det samlede forslag indsendtes

derefter til statsministeriet til godkendelse og herfra videre til stilovens ekspropriationskommission. Undervejs havde det passeret ministeriet for offentlige arbejder (Vejdirektoratet), som skulle påse, at visse tekniske krav var opfyldt, f.eks. til stigninger og bredde m.m.

Jeg deltog på udvalgets vegne i ekspropriationskommissionens møder. Der opstod ofte spørgsmål om visse ændringer af forslagene. De mindre kunne ordnes på stedet, men større måtte forelægges udvalget.

Af de ca. 100 km sti nåede ca. halvdelen at blive anlagt under besættelsen, men så var det også slut, arbejdet blev standset umiddelbart efter befrielsen. På det tidspunkt forelå de resterende stier som halvfærdige eller blot som eksproprierede arealer, og nogle af forslagene kun som halvvejs udarbejdede.

Efter udvalgets ophævelse i begyndelsen af 50'erne overdrog statsministeriet udvalgets arkiv til mig med anmodning om at fortsætte arbejdet med fredningsplanens gennemførelse. Jeg var i mellemtiden blevet statsministeriets konsulent i naturfredningssager, så jeg fortsatte ganske som før med at udarbejde fredningsforslag og bede statsministeriet om at rejse sager.

Jeg synes, det er værd at nævne, at gennemførelsen af fredningsplanen ikke gav anledning til nogen konflikter; jeg tænker herved på protester mod fredning til fordel for bebyggelse. De kommunale myndigheder, som fredningsplanen berørte - ca. 30 kommuner i 3 amter - kunne naturligvis have ønsker om visse ændringer, der som regel kunne imødekommes, uden at det gik ud over helheden i

fredningsforslaget. Nævnes må også, at fredningsplanen heller ikke gav anledning til problemer ved udarbejdelsen af de nogle år senere gennemførte byudviklingsplaner for Københavnsegnen.

III. KONSULENTEMBEDETS OPRETTELSE OG ARBEJDS- OMRÅDE (s. 26- 56)

1. Embedets oprettelse, arbejdets tilrette- læggelse.

Jeg blev ansat i statsministeriet som konsulent i naturfredningsspørgsmål den 1.april 1947. Statsministeriet var jo dengang naturfredningens ministerium. Departementschefen var Andreas Møller.

Der blev ikke udsendt noget cirkulære om embedets oprettelse, og da der samtidig var bladstrejke, fik ingen kendskab til oprettelsen. Udadtil - jeg tænker her først og fremmest på, at fredningsnævnene kunne have haft brug for konsulenten - havde oprettelsen af embedet derfor ingen øjeblikkelig virkning.

Indadtil - jeg tænker her på det ministerium, hvor jeg var blevet ansat - skete der heller ikke noget. Jeg havde ventet at høre nærmere om, hvor jeg skulle placeres, i selve ministeriet eller udenfor som en afdeling med sin egen administration.

Der var mange andre spørgsmål af administrativ og praktisk art, jeg gerne ville have klarhed på, men ministeriet lod altså ikke høre fra sig.

Min første pligt følte jeg måtte være en visit hos departementschefen for at takke for ansættelsen, og så kunne jeg jo samtidig komme ind på de spørgsmål, som trængte sig på

for mig. Efter flere forgæves forsøg på at træffe departementschefen på hans kontor lykkedes det mig at træffe ham pr. telefon, hvor jeg så spurgte om, hvornår det kunne passe ham, at jeg kom op for at takke for ansættelsen, og sagde, at der var forskellige spørgsmål i forbindelse med embedets oprettelse, jeg gerne ville have klarhed over. Departementschefen var meget venlig - jeg behøvede sandelig ikke at komme for at takke ham; det havde jeg jo allerede gjort nu. Han ønskede mig hjertelig tillykke og alt muligt held i fremtiden; og hvis der var noget, jeg gerne ville tale med ministeriet om, henviste han til ekspeditionssekretær Grage, som havde med fredningssagerne at gøre.

Jeg havde derefter en samtale med Grage. Jeg forstod på denne, at ministeriet ikke på forhånd havde haft nogen overvejelser af de spørgsmål, jeg stillede - "de måtte løse sig henad vejen", som Grage udtrykte det. Iøvrigt mente Grage, at jeg skulle indrette mig, som jeg selv syntes.

Det gjorde jeg så. Jeg var dengang teknisk sekretær for Københavnsegnens fredningsplanudvalg, og jeg besluttede mig til at betragte sekretariatet, som i forvejen blev betalt af statsministeriet, som konsulentens sekretariat, som jeg så kunne udbygge, efterhånden som embedet krævede det.

Arbejde manglede jeg ikke. Sekretariatet havde travlt med udarbejdelse af fredningsforslag, og jeg blev i stigende grad brugt som konsulent for Københavnsegnens to fredningsnævn, ikke alene i forbindelse med udvalgets sager, men også nævnenes andre sager (skovbrynssager m.m.).

I 1948 døde formanden for fredningsplanudval-

get, højesteretsdommer Lett. Der blev ikke udnævnt nogen ny formand - jeg forstod på ministeriet, at man fra politisk side helst så udvalget ophævet. Det fungerede imidlertid videre, således at udvalgets juridiske sekretær, protokolsekretær Jørgen Bentzon, og jeg fortsatte med udarbejdelse af fredningsforslag og indsendelse til statsministeriet aldeles som før. Jeg blev godt hjulpet af Jørgen Benzon, som fortsatte hos mig indtil sin død i 1951.

Udvalget blev ophævet engang i Erik Eriksens statsministertid. Det videre arbejde med fredningsplanens gennemførelse blev herefter officielt overdraget til konsulenten./^{x)}note

Jeg var efterhånden blevet bestyrket i, at min måde at "anlægge" konsulentembedets arbejde på, var den rigtige, og at grunden til, at ministeriet havde været så forbeholden med at råde mig, nok var manglende sagkundskab på det område, hvor jeg havde den. Jeg havde jo arbejdet med "grønne" områder og fredningsplanlægning siden 1930 i min tidligere stilling som ingeniør i byplanafdelingen i Københavns kommune under stadingeniør Forchhammer. Nu var jeg glad for ikke dengang at have fået råd, som måske havde vist sig mindre gode, men som jeg ville have følt mig bundet af.

x) J. Gardes Note:

Ved en ændringslov i 1959 indførtes hjemmel for at etablere fredningsplanudvalg overalt i landet med nærmere angiven sammensætning og kompetence. Før 1959 påhvilede fredningsplanlægning formelt overfredningsnævnet. Det københavnske udvalg hvilede ikke på lovhjemmel. Der kom i 1954 endnu et "ulovhjemlet" udvalg, fredningsplanudvalget for Aarhus-egnen, omtalt nedenfor.

Det rent kontormæssige forløb på den måde, at jeg den første tid måtte benytte mine hidtidige lokaler i Vartov, da ministeriet ikke havde tænkt på kontorlokaler (med dertil hørende inventar og rekvisitter). Vartov var dengang anneks til rådhuset. Benyttelsen var naturligvis med kommunens tilladelse, men kunne jo kun være midlertidig.

Jeg benyttede enhver lejlighed til at minde statsministeriet om, at jeg måtte have nogle lokaler med plads til tegneborde, kortskuffer og arkivskabe, som jo fylder meget. Man hørte venligt på mig, men jeg mødte ikke rigtig forståelse for mine ønsker, og det ærgrede mig. Men så fandt jeg på at fortælle dem, at kommunen havde brug for lokalerne i Vartov. Statsministeriet fandt så ud af, at jeg kunne flytte ud til naturfredningsrådet, som havde kontor i en 3-værelseslejlighed i Torvegade. Professor Spärck var dengang formand for rådet, og han blev noget forbavset, da jeg troppede op; jeg tror ikke, at han var blevet underrettet om ordningen.

Foruden mig selv havde jeg maskinskriver og en tegner med som heldags og O.E.Christensen, som var der daglig i 2-3 timer. Dertil kom det grønne udvalgs arkiv (udvalget var da endnu i funktion) og konsulentens arkiv. Rådet og jeg fandt ud af at dele rummene med hinanden i god forståelse.

En lidt skarp ordveksling med kontorchefen i statsministeriet (Elkær-Hansen) kort efter at jeg var flyttet ind i Torvegade falder mig i tankerne. Det må have været i begyndelsen af 50'erne. Han ringede mig op og fortalte, at ministeriet havde fået et cirkulære om, at der skulle spares på kontorudgifterne (det skulle man altså også dengang), og nu var tu-

ren kommet til mig. De har jo to damer på Deres kontor, sagde han - men hvad laver de egentlig ? Jeg svarede, at den ene skrev på maskine og den anden tegnede. Tegnede, svarede han, det troede jeg, De selv gjorde. De er jo ingeniør, så hende må De da kunne undvære. Jeg svarede ham, at det kunne jeg ikke, af samme grund, som han ikke kunne undvære sin skrivedame, fordi jeg troede, at han selv skrev på maskine. Når jeg svarede, som jeg gjorde, var det nok, fordi ærgrelsen over den manglende forståelse for mit arbejde ikke havde sat sig. Jeg hørte ikke mere fra ham, og han kunne være blevet gal i hovedet på mig, men det var han heldigvis ikke. Senere mødtes vi atter, bl.a. på Bornholm, hvor han som amtmand var formand for fredningsplanudvalget. Vi arbejdede godt sammen og kunne spørge med hinanden om vores tidligere sammenstød.

Efter få år blev pladsen dog for trang, og så flyttede vi ud på Dosseringen i en større stuelejlighed. Senere igen til Sct. Annegården i St. Kongensgade, og endelig ud til Statens Livsforsikringsanstalt i Nyropsgade. Samtidig med flytningen blev efterhånden de forskellige fredningsorganer samlet på ét sted. I Nyropsgade, hvor jeg afsluttede min tjeneste, havde konsulenten, overfredningsnævnet, naturfredningsrådet, naturfredningsregistret og fredningsplanudvalget for Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter sine kontorer. Det siger sig selv, at det var en stor fordel i det daglige arbejde at have nær kontakt med hinanden.

2. Tilknytningen til overfredningsnævnet og samarbejdet med dette, særlig formanden siden 1948, professor Poul Andersen.

Det er klart, at jeg, som den der lavede fredningsforslagene, fulgte dem op igennem fredningsnævnene, og naturligt nok havde overfredningsnævnet også tit brug for min bistand, da det alene fungerede med juridisk sekretariat. Jeg havde meget udbytte af dette lejlighedsvis samarbejde, som iøvrigt ofte skete på Poul Andersens initiativ. Poul Andersen var formand fra 1948, da han efterfulgte statsministeriets departementschef, Frederik V. Petersen.^{xx)} note

Det viste sig praktisk, at jeg kendte sagernes gang fra start til slut, og jeg skrev derfor til statsministeriet og spurgte, om det havde noget imod, at jeg knyttedes fast til nævnet. Dette så ministeriet gerne, og fra 1948 deltog jeg regelmæssigt i overfredningsnævnets arbejde, herunder alle møder og rejser. Tilknytningen til nævnet bidrog iøvrigt i høj grad til, at konsulentembedet blev kendt ude i landet.

x) Note ved J.Garde:

Jeg spurgte Blix, om han vidste, hvorfor Poul Andersen var blevet formand for overfredningsnævnet i 1948. - Blix vidste det ikke bestemt. Poul Andersen havde selv engang under en frokost på en rejse fortalt, at det skyldtes (hang sammen med), at han havde haft ordet på et borgermøde og talt meget varmt for at bevare Rungstedlunds jorder ubebygget. Og så havde Poul Andersen tilføjet noget i retning af, at han (Andreas Møller) ikke vidste, at han boede lige overfor.

xx) note:

Nævnets juridiske sekretær var ekspeditionssekretær Grage.

Jeg var på besigtigelse med overfredningsnævnet i Sømosen ved Ballerup og derefter til mødepå Ballerup Rådhus med bl.a. sogneråd og grundejere. Mosen var på fredningsplanen, og fredningssagen var rejst af det grønne udvalg via statsministeriet.

Man forhandlede bl.a. om erstatninger, og på et vist tidspunkt bad overfredningsnævnet om at måtte trække sig tilbage for alene at drøfte sagen. Da nævnet (i alt fald nogle af medlemmerne) dengang mente, at kun medlemmerne kunne overvære forhandlingerne, holdt jeg mig tilbage, men formanden, professor Poul Andersen bad mig om at gå med ind.

Mødet begyndte med, at han bad mig fortælle om fredningsplanen herude - "det ved De jo en masse om", som han sagde. Da jeg var færdig med at redegøre for fredningsplanen, føjede jeg til, at mosen var beliggende i yderzone; det syntes jeg, var en oplysning, overfredningsnævnet måtte have nu, da de skulle til at fastsætte erstatninger. Jeg havde dårligt nok talt færdig, før et medlem, højskolelærer Nyegaard, for op, og vendt mod formanden med dirrende stemme sagde, at denne form for møde fandt han helt forkert. Konsulenten burde ikke deltage i møderne. Han var kommet for at afgøre sagen på de papirer, han havde foran sig på bordet og ikke andet - "og det med "yderzone", hvad var dog det for noget ?". Her brød formanden ind med : "Hr. folketingsmand, det må De da vide, De har jo selv været med til at vedtage byudviklingsloven, hvor yderzonebegrebet er forklaret".

Da Nyegaard gjorde tegn til at svare, rejste jeg mig op, samlede mine papirer sammen og henvendt til formanden sagde jeg, at det vist var bedst, om jeg gik udenfor, og hertil nik-

kede formanden billigende. Når jeg gik udenfor, var det fordi jeg følte, at de nok bedre kunne komme overens, når jeg ikke var tilstede. Da jeg havde ventet ret længe ude på gangen, ret nedtrykt over optrinet, tog jeg hjem - for at sove på det. Næste dag fortalte jeg Bentzon, hvad jeg havde været ude for. Han rådede mig til at sende overfredningsnævnet et brev, hvor jeg udtrykte mit syn på sagen. Han hjalp mig med det. Det var kort og sagligt: om mit mangeårige arbejde med fredningsplaner og byplaner, om formålet med oprettelsen af konsulentstillingen og om den pligt, jeg følte, jeg havde til at lade min viden gå videre, når jeg blev spurgt, men også når jeg mente, der kunne være brug for den. Jeg undlod helt at kommentere Nyegaards udtalelser, men nævnte naturligvis, at anledningen til mit brev var mødets forløb i overfredningsnævnet.

Jeg var meget utryk ved situationen; hvordan mon afslutningen blev? - Der måtte jo ske noget. Afslutningen kom på et møde på en rejse, og den var lige så overraskende som begyndelsen på konflikten. Kort fortalt skete der det, at jeg blev bedt om at gå udenfor, og lidt efter kom et medlem ud til mig og spurgte, om jeg ville trække mit brev tilbage, men det ville jeg ikke. Lidt efter blev jeg så kaldt ind, og formanden spurgte mig, om jeg havde noget at tilføje - det havde jeg ikke. Så spurgte formanden, om medlemmerne havde noget at bemærke. Nyegaard gentog, hvad han før havde sagt, og tilføjede, at han fandt brevet fornærmeligt. Da ikke flere ønskede ordet, blev der en pause - hvad nu? Så tog formanden ordet, og det efterlod ingen tvivl om, hvordan han så på sagen. Han ville, som han sagde, have lov til at bruge konsulenten

i det omfang, han fandt det fornødent, og hvis nogen ville hindre ham i det, så ville han ikke være formand for nævnet. Så så formanden ud på medlemmerne for ligesom at få en reaktion, og den kom omgående. Nyegaard rejste sig op, vendte sig mod mig og sagde: "Skal vi så lade det være glemt". Jeg før op og tog hans hånd, og i min glæde røg det ud af mig: "Skal vi så ikke skåle i en øl sammen?". Det var måske ikke så betænksomt, fordi Nyegaard var afholdsmand, men han fik da en vand og vi andre en øl, og så skålede vi - og så var alt som før. Det blev nu ikke helt som før. - Fra da af deltog jeg i alle møder, og formanden brugte mig i stigende grad.

Om administrationen i Poul Andersens tid kan jeg nævne en udveksling af påtegninger på en sag mellem Poul Andersen og Grage:

Under en besigtigelse havde man besluttet at ændre en smule på en fredningsgrænse, så nogle arealer under skovbyggelinie kom med i fredningen. "Hørte De det, Grage?". "Ja", svarede denne. - Da så sagen skulle sendes i cirkulation - den startede hos mig - konstaterede jeg, at denne ændring ikke var med i forslaget til kendelse og gjorde formanden opmærksom på det. Poul Andersen blev gal i hovedet og påtegnede sagen med følgende: "Hvorfor er arealet ikke kommet med?". Hertil svarede Grage med påtegningen: "Fordi det ikke står i referatet". Så kom der en ny påtegning: "Hvorfor gør det ikke det?". Grage: "Fordi det ikke blev mig dikteret".

Jeg fik engang besøg af en af højesteretsdommerne på kontoret. Han skulle holde foredrag om fredningsplaner (i juridisk forening), og han havde brug for et skematisk kort, der

skulle vise skove, 300 m-grænser o.a.

Det var noget, tegnestuen kunne hjælpe med. Jeg ville dog gerne have hans manuskript, så det vi lavede kunne stemme med teksten. Jeg blev noget forbavset, da jeg så, at han begyndte med at forklare, at en fredningsplan var en fortegnelse over matr.nrr., hvorpå var tinglyst nogle foreløbige fredningsbestemmelser. En tekniker ville have sagt: Det er en udpegning af en række arealer, som var udset til fredning - pudsigt så forskelligt de forskellige fag tænker.

Jeg blev hurtigt klar over, at mange af de kendelser, som overfredningsnævnet fik tilsendt, var ret mangelfulde, teknisk set. Især var kortenes udvisende af fredningsgrænserne meget usikre, det var svært at finde ud af, hvilken af de mange blyantsstreger, som man under sagens behandling havde udstyret kortet med, der var gældende. Men fredningsgrænsernes beskrivelse i kendelserne var heller ikke altid udformet med omtanke, f.eks. når grænsen var beskrevet som følgende en jordvold, en dyrkningsgrænse eller lignende lokaliteter, som slet ikke var vist på kortet. Ofte var telefonmaster, store træer, endog en busk, omtalt som knækpunkter i fredningsgrænsen. Der var også tit uoverensstemmelser mellem kendelsens matrikelfortegnelser og kortet, fordi matrikelkortet var gammelt og urevideret. Det var kort og godt noget rigtigt rod; jeg undrede mig over, at fredningsdommerne ikke kunne se, at her var noget, de ikke havde forstand på, og at de derfor burde have en landinspektør som saglig hjælp. Når lejlighed gaves, talte jeg med fredningsdommerne om kortspørgsmålet, men det var en almindelig opfattelse hos dommerne, at beskrivelsen

måtte være tilstrækkelig. Da jeg fandt, at selv en omhyggelig beskrivelse ikke var nok, bl.a. fordi de omtalte lokaliteter ad åre kunne være forsvundet eller flyttet, holdt jeg fast ved min opfattelse: at grænsen skulle vises på et vedhæftet kort. Det var lige noget for mig at bringe orden på, og jeg talte med formanden om det. Han var helt

enig, og på et møde i overfredningsnævnet bad han om tilslutning til, at jeg tog dette arbejde op. Herefter blev alle overfredningsnævnets kendelser forsynet med kort. Kortene blev tegnet på kalker, som var "autorisert" af matrikeldirektoratet og efter forskrift fra tinglysningsvæsenet. Jeg underskrev kortene som ansvarlig for, at fredningsgrænserne var indtegnet i overensstemmelse med kendelsens afgørelse.

Efter min afgang 1965 fortsatte jeg i endnu 12 år som konsulent for overfredningsnævnet. Min efterfølger i embedet ønskede ikke at overtage arbejdet, og først 1977 kom der en fast efterfølger.

3. Embedspligterne som konsulent. Forholdet til de ministerielle embedsmænd i statsministeriet og boligministeriet. Bomholt.

Efter beskrivelsen af mine embedspligter som konsulent skulle jeg bistå fredningsmyndighederne - jeg har ikke ordlyden - men den kan kort gengives som bistand i fredningssager, hvortil der er knyttet spørgsmål af teknisk art, såsom byplanforslag, vejforslag, forslag til el-master m.v. Jeg skulle også bistå andre myndigheder i sager, som kunne tænkes at berøre fredningsinteresser.

Det var jo et ret omfattende arbejdsområde, og det at være konsulent blev da også en ret

"blandet forretning". Sagerne var meget forskellige, og snart foregik arbejdet i marken og snart i mødesale eller ved skrivebordet. Og hvordan var klimaet, man arbejdede i? Ikke altid lige godt, men det vidste jeg jo i forvejen efter mange års arbejde med naturfredning. Naturfredningsfolk blev af mange opfattet som nogle romantikere, som ikke havde forstand på, hvad det praktiske liv krævede. Denne opfattelse mødte jeg især hos vejvæsnernes folk.

Ikke desto mindre var der udvikling i naturfredningen, fredningerne blev større og flere. De tidligere fredninger gik for en stor dels vedkommende ud på at bevare, hvad jeg ville kalde lokaliteter. Det kunne være hegn, stengærder, trægrupper og udsigter eller idyller som hulveje og småsøer, men sjældent det landskab, som lokaliteten var en del af. Der var naturligvis undtagelser; f.eks. blev flere heder fredet i den periode.

Udviklingen i naturfredningssagen hang blandt andet sammen med den stærkt voksende sommerhusbebyggelse, som man ikke kunne hindre på naturskønne steder på anden måde end ved at rejse fredningssag - og dem var der mange af i min tid. Andre trusler var grusgravning, afvandringsprojekter for ådalene med kanalisering af åløbet til følge, og endelig også den fortsatte opdyrkning af hederne. Også dette gav anledning til mange fredningssager. Men der var andre trusler mod landskaberne, f.eks. mange og store vejplaner, opførelse af elværker med tilhørende rækker af master. Byplanerne var heller ikke altid lige hensynsfulde overfor landskabet. I disse sagers behandling var jeg stærkt engageret. Som eksempel på sager, jeg havde at gøre med, kan næv-

nes en særlig arbejdskrævende henvendelse fra fredningsnævnet for Skanderborg amt (omkring 1948-49) om at bistå nævnet ved udarbejdelse af en fredningsplan for Himmelbjergsøerne. Planen, som omfattede hele sø-området fra Silkeborg til Ry stationsby, blev udarbejdet efter samme retningslinier som den københavnske. Planen blev indsendt til statsministeriet med anmodning om godkendelse som fredningsplan. Statsministeriet sendte sagen til høring i overfredningsnævnet, hvor den faldt med henvisning til, at nævnet ikke kunne påtage sig administrationen. - Jeg var noget skuffet over, at jeg ikke forinden forelæggelsen fik lejlighed til at ledsage forslaget med nogle bemærkninger om, at egnen var i vældig udvikling med hensyn til sommerhusbebyggelse, som afgjort havde beslaglagt naturskønne områder og truede med at brede sig. Det var naturligvis rigtigt, at det var begrænset, hvilken administration, overfredningsnævnet, som efter loven var fredningsplanmyndighed, kunne påtage sig, men statsministeriets fremgangsmåde var alligevel ikke helt tilfredsstillende. Eventuelt kunne man have skabt et lokalt udvalg, således som det senere skete i Århus. Planen var dog ikke uden værdi. Det senere - i begyndelsen af 1960'erne - nedsatte fredningsplanudvalg brugte den ligesom jeg selv ved de mange fredninger, der blev rejst indenfor det, der nu kaldes "Søhøjlandet".

Når det gik, som det gjorde, for fredningsplanen for Himmelbjergsøerne, var det nok også fordi statsministeriet på det tidspunkt ikke fandt gehør fra politisk side for at bruge fredningsplanbestemmelsen i større omfang. Ikke desto mindre fandtes der 2 fredningsplaner for områder udenfor København

allerede fra 1943-44, som overfredningsnævnet havde godkendt. Den ene var på Fanø, foreslået og udarbejdet af naturfredningsforeningen. Den anden var et bælte rundt om Arresø, rejst af fredningsnævnet som en egentlig fredning af et 300 m bredt bælte. Overfredningsnævnet fandt, at en fredningsplan i dette tilfælde var at foretrække og bad mig om at udarbejde denne, men med en grænse, som tilpasse sig landskabet bedre end 300 m grænsen gjorde. Dette skete før konsulentembedets oprettelse, men overfredningsnævnet kendte mig jo fra mit arbejde i Københavnsegnens fredningsplanudvalg. De 2 fredningsplaner administreredes af overfredningsnævnet med mig som "konsulent" indtil oprettelsen af fredningsplanudvalg i henholdsvis Ribe og Frederiksborg amt, som så fik planerne overdraget til videre gennemførelse (begyndelsen af 1960'erne).

Af større fredninger, jeg i den første tid deltog i behandlingen af, kan nævnes: Brabrand Sø ved Århus, Lien mellem Slette strand og Tranum og Kongenshus Hede. Sagen om Brabrand sø var rejst af Århus kommune. Forslaget indeholdt tillige et forslag til en sti rundt om søen efter forbillede fra de "grønne" stier ved København.

Sagen om Lien var, så vidt jeg husker, rejst af nævnet, og her gik min bistand blandt andet ud på, efter en rekognoscering af det stærkt kuperede terræn, at finde frem til en rimelig afgrænsning af fredningsområdet. Kongenshusfredningen var rejst af Hedeselskabet, og her var placeringen i landskabet af en ny vej igennem området på en så lempelig måde som muligt en af opgaverne. Når man overlod denne opgave til mig, var det nok fordi man var bekendt med, at

jeg i foredrag, møder og artikler i fagskrifter havde peget på, at vejbyggerne burde tage mere hensyn til landskabet, end de gjorde. Vejenes rette indpasning i landskabet havde min særlige interesse, og ved at følge med i faglitteraturen om dette emne og ved besøg hos vejvæsener i Tyskland havde jeg lært en del om, hvordan man gjorde det.

Det er foran nævnt, at der i 1954 blev nedsat et "Århusegnens fredningsplanudvalg". Det gik således til: Arkitekt Gunnar Wiene kom i begyndelsen af 1950'erne fra stadsingeniøren i København til Aarhus som afdelingsarkitekt. I København var han blevet bekendt med det grønne udvalgs arbejde, og han kom i Aarhus hurtigt på den tanke, at et lignende arbejde burde tages op af Aarhus kommune. Der arrangeredes et møde med repræsentanter fra kommunen, hvor jeg kom tilstede og fortalte om den københavnske fredningsplan. Unmarck Larsen var dengang borgmester i Aarhus, og efter en henvendelse fra ham til ministeriet blev der nedsat et grønt udvalg for Århuseggen med amtskontorchef Bach som formand og Wiene som sekretær. Udvalget gjorde flittigt brug af konsulentembedet, og arbejdet blev tilrettelagt med det københavnske udvalg som forbillede. Udvalget fungerede, indtil det i begyndelsen af 1960'erne afløstes af et større udvalg for Aarhus og Skanderborg amter, opbygget efter den model, som blev angivet i loven fra 1959 om ændring i naturfredningsloven.

Der var gang i vejbyggeriet i årene efter besættelsen, hvor vejnettet var blevet forsømt. Mange af vejforslagene, som dels bestod i udbygning af eksisterende veje og dels i anlæg af helt nye, berørte fredningsinteresserne. Behandlingen hos fredningsnævnene tog ofte lang tid; de fleste sager nåede helt op til

overfredningsnævnet. Det var naturfredningsforeningen, som førte an, og der var megen utilfredshed i vejvæsenerne over disse sager, som forsinkede vejarbejderne, men også fordi de følte som utidig indblanding i deres arbejde - de kunne selv. Jeg husker en oprøring til mig fra overvejeningen i vejdirektoratet, hvor han var meget fortørnet over, at nævnet havde fulgt det grønne udvalgs henstilling om at nægte tilladelse til en vejforlægning i Frederiksdal. Han fandt, at nægtelsen var ganske uberettiget og forkert, og at sagen måtte tages op igen. Hertil svarede jeg, at staten ikke den ene dag kunne frede for at undgå indgreb, og en anden dag tillade indgreb, som staten har betalt fredningserstatning for at undgå. Dette måtte da være berettiget.

Men også fredningsnævnene og overfredningsnævnet var kede af disse vejsager. De tog meget af nævnenes tid til møder og besigtigelser. Mange af sagerne drejede sig om rene småting, f.eks. fældning af nogle træer, flytning af nogle skråninger o.lign., som foreningen og vejvæsenet i fællesskab burde finde en løsning på.

Ved afskedsmiddagen for Andreas Møller kom jeg til at sidde ved siden af Elkjær Larsen, som jo efterfulgte Andreas Møller. Som naturligt var, kom vi i snak om naturfredningen. Vi hilste på hinanden i et glas vin, og jeg husker, at han ved den lejlighed sagde til mig, at det måtte være et dejligt arbejde, jeg havde. Der var bare én ting, han fandt mindre rar - nemlig at man jo kunne se frem til at arbejdet på et vist tidspunkt holdt op, simpelthen når der ikke var mere at frede. Jeg forklarede ham, at det ville

vare mange år, hvis det overhovedet skete, men at arbejdet med fredningen ville fortsætte. Ligesom skove og meget andet skal holdes, sådan ville der også blive en hel række foranstaltninger at varetage, navnlig hvor det drejede sig om fredning med adgang for folk.

Elkjær Larsens udnævnelse var i 1952, og han blev meget engageret i naturfredningsarbejdet, og han var den drivende kraft ved oprettelsen af fredningsplanudvalg (muliggjort ved lovændringen i 1959). Det var for mig klart, at den voksende byggeaktivitet i Nordsjælland betød et pres på landskabet, og at et fredningsplanudvalg for området derfor var påkrævet. Heri var Elkjær Larsen enig, og han fik så nedsat fredningsplanudvalgene for Frederiksborg, Københavns og Roskilde amter.

Senere fulgte udvalg for Ringkøbing, Thisted-Hjørring og Bornholm, og endnu senere for resten af landet.

Elkjær Larsen fulgte arbejdet op med afholdelse af regelmæssige fællesmøder ude i landet med udvalgene, hvor man drøftede retningslinierne for udvalgenes arbejde. Elkjær Larsen og jeg var helt enige om, at det vigtigste og første arbejde for udvalgene var konstatering af de fredningsværdige områders beliggenhed. Elkjær Larsen støttede sig meget til min viden om fredningsplanlægning, og han tilrådede på møderne udvalgene at søge råd hos mig så ofte de havde brug for det - og det havde de tit. Efter at naturfredningen var flyttet til kulturministeriet (efter sommeren 1961), fortsatte jeg som hidtil min rådgivning for udvalgene efter de retningslinier, som Elkjær Larsen og jeg havde lagt, men opdagede hurtigt, at vinden nu blæste en

anden vej. Under et møde i Sønderjylland, hvor jeg var blevet bedt om råd om afgrænsning af nogle områder langs Vadehavet, fortalte udvalgets sekretær mig, at han havde haft besøg af Viggo Nielsen fra kulturministeriet, og at han havde bedt ham lave en plan over områder, der var egnede til sommerhusbebyggelse. Viggo Nielsen var kontorchef i ministeriet og havde med fredningssager at gøre. Jeg opsøgte ham for at få en forklaring, og jeg forstod på ham, at planen om sommerhusene var et ønske, som Rud Nielsen i boligministeriet havde fremsat, og som altså Viggo Nielsen var gået med til. Mine indvendinger mod disse ændrede retningslinier, som jeg fandt helt forkerte, prellede ganske af på Viggo Nielsen; de blev kun mødt med et skuldertræk. Det var mig umuligt at få en snak i gang.

Jeg var ikke i tvivl om, at Viggo Nielsen var naturfredningen en god mand, men jeg havde vanskeligheder med at komme i kontakt med ham.

Jeg havde godt mærket under samtaler med Rud Nielsen, at han var inde på, at naturfredningsloven måtte kunne bruges som en slags "landsplanlov". Jeg havde altid afvist dette og ikke taget hans tanker alvorligt, men jeg tog altså fejl. Jeg forstod ikke, at Viggo Nielsen kunne gå med til idéen; han burde da også have talt med mig om det. Viggo Nielsen opnåede med sin indgriben, at arbejdet med konstatering af fredningsarealernes beliggenhed gik i stå. Dette arbejde blev først taget op igen af min efterfølger, Steen Bjerke. Han fik, hvad jeg altså ikke fik, overbevist Viggo Nielsen om, at arbejdet måtte gøres. Han bad mig hjælpe sig med det, og det gjorde jeg.

De rundt om i landet nedsatte fredningsplanudvalg arbejdede videre med fredningsplanlægning med forskellig intensitet og med meget forskellig vægt på planlægningens forskellige sider. Udvalgenes analyse var et væsentligt led i de kort, der udsendtes i Bjerkes tid.

Da Holden Jensen, der var leder af sekretariatet for hovedstadsområdets fredningsplanudvalg, gik i gang med en fredningsplan for et område mellem Store Dyrehave og Øresund, fandt jeg, at han havde taget langt mere med, end der kunne begrundes med fredningsinteresser. Han havde imidlertid fundet, at der burde indføres en fredningskontrol for hele området, specielt med henblik på bebyggelse, og tog derfor det hele med. Dette gjorde jeg vrøvl over overfor Holden Jensen. Jeg fandt ikke, at det var rigtigt at bruge naturfredningsloven på denne måde. Jeg mente nok, at området burde friholdes for bebyggelse, men at dette spørgsmål - med undtagelse af de fredningsværdige arealer - hørte under byplanloven. Jeg foreslog ham kun at tage de dele med, hvortil der var knyttet fredningsinteresser, og så kunne disse områder gøres lidt rigelige. Nogen tid efter fortalte Holden Jensen mig, at fredningsplanudvalgets formand, der på dette tidspunkt var blevet Rud Nielsen, ikke syntes, at der var grund til at ændre på planen, og at den ville blive behandlet på først kommende møde i Hillerød.

Så fandt jeg det rigtigst skriftligt at redegøre for mine synspunkter. Dette sendte jeg til Rud Nielsen, så han kunne være bekendt med mine betragtninger inden mødet. Iøvrigt havde jeg en samtale med Bent Christensen om problemet, og jeg husker, at han lagde hovedet på skrå og sagde: "Jeg tror, De har ret,

Blix". Ved mødet redegjorde jeg så for mine synspunkter, som sluttede med, at hvis udvalget godkendte forslaget, ville jeg bede om, at man byttede om på tekstens indledning og afslutning, så man begrundede planen med de fredningsmæssige betragtninger og ikke omvendt, som sket, med byplanmæssige. Jeg mener, at dette fandt sted i 1962. Resultatet på mødet blev en udsættelse af sagen.

Så regnede jeg med, at sagen i al fald havde fået en foreløbig afslutning. Men det havde den ikke for mig. Kort tid efter blev jeg anmodet om at komme op til et møde hos Bomholt, uden at jeg dog kunne få at vide, hvad man skulle tale om. Straks da jeg kom indenfor hos Bomholt, var jeg klar over, at der var noget alvorligt på færde, idet Bomholt mødte mig med spørgsmålet om, hvis konsulent jeg var. Hertil svarede jeg, som sandt var, at jeg var ministerens eller statens. Dette mente Bomholt også og føjede til, at så måtte jeg sandelig også rette mig efter, hvad ministeren bestemte, og hvis jeg ikke kunne det, havde man ikke brug for mig. Såvidt jeg husker, var der ikke andre til stede end Viggo Nielsen, som ikke havde noget at bemærke.

Det viste sig, at anledningen til mødet var en klage over mig, som Rud Nielsen havde indgivet til kulturministeriet. Jeg forsøgte at forsvare mig så godt jeg kunne, men det var nok ikke særlig godt, da jeg var ganske uforberedt. Mødet sluttede med, at Bomholt ved at rejse sig op antydede, at samtalen nu måtte slutte. Han fulgte mig til døren med ordene: "Forhør Dem i ministeriet, så det ikke gentager sig".

Jeg tyggede lidt på denne begivenhed og fandt

ud af, at jeg måtte tage en samtale med departementschef Rohde. Bl.a. syntes jeg, at han skulle vide, at jeg havde været ude for en dårlig behandling. Rohde gentog, som ministeren: "Tal med os om tingene. De må jo udtale, hvad ministeriet ønsker". Hertil svarede jeg, at en konsulent efter min mening ikke skulle spørge ministeriet om, hvad han skulle sige, men rådføre sig med sin faglige viden og svare derudfra. Jeg præciserede nærmere min opfattelse af konsulentens opgaver og kom herunder også ind på, hvordan jeg havde grebet arbejdet an i praksis. Rohde modsagde mig ikke under den ret lange samtale, og jeg fik nærmest indtryk af, at han måske nok syntes, at ministeren havde handlet noget overilet. Mere kom der ikke ud af samtalen, som jeg havde håbet havde ført til en "indrømmelse" af, at man havde behandlet mig dårligt.

En indrømmelse kom først flere år senere. Da jeg fyldte 70 år i 1965, holdt kulturministeriet en fest for mig på Christiansborg, og her kom Rohde hen til mig og sagde: "Ja, vi fik aldrig gjort afbigt overfor Dem, så jeg er glad for i dag at være med til at fejre Dem". Det var mede.-

Da jeg følte mig umådelig såret over behandlingen og over, at Rud Nielsen, som jeg i mange år havde stået mig godt med, kunne finde på sådan noget, opsøgte jeg ham for at fortælle ham, at hans fremgangsmåde havde skuffet mig, og at jeg ikke havde ventet det. Da jeg gik ud af døren, vendte jeg mig om og sagde: "Rud Nielsen, De har i al fald skadet mig meget i min egenskab af konsulent". Det er svært at sige, hvilke følger det hele fik. Fredningsplanen blev i hvert fald ikke

formelt godkendt, men kom naturligvis til at spille en rolle som udført planlægning (ligesom senere f.eks. fredningsplanudvalgets arbejde vedr. Horns Herred).

Situationen må jo ses i lyset af den tids situation: Man prøvede i begyndelsen af 1960'erne at bruge naturfredningsloven meget vidt, fordi byreguleringslovgivningen ikke var tilfredsstillende udenfor det københavnske byreguleringsudvalgs område, og man havde i 1961 fået den kort efter så herostratisk berømte § 22 i naturfredningsloven. Men man, d.v.s. navnlig boligministeriet, erkendte i al fald efter folkeafstemningen i 1963, at naturfredningsloven og dens § 22 havde begrænsede muligheder som bebyggelsesregulerende. Boligministeriet satsede i stedet på bygge-loven, som havde fået en sådan udformning, at den gav muligheder, i al fald udenfor Sjælland, og iøvrigt gav man sig til at ned-sætte flere byudviklingsudvalg - folkeafstemningens resultat skubbede naturfredningsloven lidt i baggrunden og tvang boligministeriet til at benytte sin "egen" lovgivning, indtil bedre tider viste sig (zoneloven fra 1/1 - 1970).

4. Særligt om fredningens forhold til veje.

Nævnene følte sig ikke kompetente til at gribe ind overfor vejvæsenets opgaver. Man fandt, at sådan som vejvæsenet foreslog vejproblemerne løst, måtte det være den rigtigste måde at gøre det på.

Overfor amtsvejinspektørernes påstand om, at andre løsninger ville være både dårligere og dyrere, gav nævnene hurtigt op. De syntes ikke, at disse sager havde noget med naturfredning at gøre. Overfredningsnævnet var

dog knap så opgivende overfor vejvæsenerne som nævnene, i alt fald hvor det drejede sig om større sager; måske fordi jeg ved flere lejligheder under besigtigelser havde påvist, at andre løsninger ville være mere skånsomme overfor landskabet, uden nødvendigvis at blive dyrere. Jeg tænker her på vejen over den fredede Oudrup hede, som overfredningsnævnet kunne tillade med den af mig foreslåede ændrede linieføring.

Denne utilfredsstillende gang af vejsager gennem fredningsvæsenet blev drøftet på et fredningsdommermøde (vistnok i 1948), og dette førte til, at jeg blev knyttet til vejdirektoratet som konsulent. Hvem der fandt på det, ved jeg ikke, men mon ikke det var departementschef Andreas Møller. Kort efter at han havde deltaget i mødet, ringede han til mig og fortalte mig, at jeg ville få en anmodning om at blive direktoratets konsulent. Departementschefen understregede overfor mig, at ordningen gerne skulle medføre, at kun de vejforslag, hvortil der var knyttet større fredningsmæssige interesser, blev forelagt fredningsnævnene. At få med vejdirektoratet at gøre var ikke noget nyt. Det havde jeg haft igennem mange år, bl.a. i forbindelse med de grønne stier og veje, som vejdirektoratet havde forlangt sig forelagt for at sikre, at "vejreglerne" var overholdt. I årenes løb kunne jeg spore en voksende forståelse for naturfredningsfolkenes ønsker om at tage mere hensyn til landskabet. Måske var det indblik, vejingeniørerne fik i vort arbejde med stier og landskaber, medvirkende til at bidrage til den større forståelse. Overingeniøren var ikke så afvisende som før; en studierejse til U.S.A. havde måske en andel heri. Amternes og kommunernes vejvæsener ude om-

kring i landet var med få undtagelser ret kontrære, men der var dog også her større forståelse at spore. En af undtagelserne var amtsvejinspektør Valeur-Meller i Københavns amt; han søgte ofte råd hos mig, bl.a. i forbindelse med Roskildevejens ombygning. Han var, ved jeg, en god fortaler i amtsvejsinspektørforeningen for brug af konsulenten.

Det lykkedes mig at få antallet af sager, indbragt for fredningsnævnene, betydelig nedsat. Ved at tage naturfredningsforeningen med i møder om vejplaner på et så tidligt tidspunkt som muligt i planlægningsfasen fik foreningen og jeg mulighed for at komme frem med vore ønsker om ændringer. Sådanne sager afstod foreningen fra at bringe ind for fredningsnævnene - den indså, at længere med ønskernes opfyldelse kunne man ikke komme.

Iøvrigt var det heller ikke så lidt, vi opnåede. I denne tidlige fase af projekteringen var vejvæsenerne mere lydhøre.

En af de første opgaver blev Rebildvejen, d.v.s. den smukke hulvej op gennem bakkerne til Rebildhus. Vejen var meget kroget og stejl, og skovvæsenet havde store vanskeligheder ved at befare vejen med lange stammer. Kommunen havde derfor bedt, tror jeg nok, en privat engageret ingeniør om et forslag til forbedring af vejforholdene. Forslaget gik ud på et lille stykke ved siden af den nuværende vej at føre en aldeles retlinet vej ned gennem bakkerne.

Forslaget blev forelagt Overfredningsnævnet, som uden mindste tvivl afslog at give sin tilladelse. Kommunen var naturligvis ked af det og vidste ikke, hvad den skulle gøre. Via vejmyndighederne kom jeg i forbindelse med kommunen og rådede den til at forsøge et nyt

møde, idet jeg havde den opfattelse, at de eksisterende veje nok kunne bygges om, uden at det gik for meget ud over landskabet. På mødet besluttedes det, at jeg skulle bistå kommunen og amtsvejvæsenet med et nyt forslag. Vi mødtes så senere på stedet, og jeg fik forklaret vanskelighederne ved transporten af træstammerne, navnlig et skarpt knæk øverst oppe på vejen lidt vest for Rebildhus. Jeg blev klar over, at dette nok var det vanskeligste punkt, men at det på den anden side var nødvendigt at bortgrave et stykke af den bakke, som gjorde, at vejen havde sit knæk. Ved nærmere at se på forholdene fandt jeg ud af, at jeg overfor fredningsvæsenet ville anbefale en afgravning her, idet jeg fandt, at en bortgravning af dette stykke ville åbne en udsigt fra restaurant og P-plads ned gennem bakkerne, som nu var skjult. Vi gik hele vejstrækningen igennem, og vejvæsenet gik ind på at undlade at forlange grøfter og "vejalen", idet de mente, at man kunne klare sig med stendræn, bl.a. fordi faldet hele vejen var så stærkt. Vejvæsenet afstod også fra kravet om hældningsvinkel for de tilstødende skråninger, idet man ville undlade at gøre indgreb i den eksisterende krat- og lyngbevoksning.

Det vejforslag, som herefter blev udarbejdet, blev godkendt af Overfredningsnævnet.

Den stærkt befærdede vej, Århus-Grenå, var også genstand for regulering og omlægning flere steder. Dette gav anledning til flere sager, herunder to store med mange års mellemrum om arealerne syd for Rønde (Kaløs jorder). Den første var fra før min tid, idet den gik tilbage til 1939. Fredningsvæsenet accepterede her en frivillig fredning, tilbudt af ejeren, den tyske baron eller fri-

herre v. Jenisch - der iøvrigt efter sigende var meget langt fra at være nazist. Fredningen forudsatte, at amtsrådet måtte opgive at føre en vej tværs ned over godsets jorder. At dette havde medført et traume, i al fald hos amtsvejvæsenets tjenestemænd, mærkedes under den senere sag om forlægning af hovedvejen syd om Rønde - en sag fra slutningen af 60'erne. Baggrunden var ønsket om af skaffe tilfredsstillende gadeforhold ved den eksisterende gadestrækning gennem selve byen.

Amtsvejvæsenet foreslog en omfartsvej syd om byen, hvilket på en meget uheldig måde ville medføre en række indgreb i "fredningslokaliteter": En vandmølle længst i vest, en række gravhøje, de fredede marker (under Kalø gods, nu ejet af staten), ligesom man kunne frygte, at en vej på dette sted ville nødvendiggøre, at man berørte Rønde Fægyde. Endvidere ville vejen afskære byen fra sit naturlige udflugtsområde mod syd. Rønde ligger i forhold hertil som en bjergby.

Overfredningsnævnet udskød afgørelsen under henvisning til, at der var andre muligheder (ændring af det forelagte projekt eller en vej nord om). Tiden arbejdede for en "radikal" løsning nord om.

En vej, som krævede ganske særligt hensyn til landskabet, var vejen gennem reservatet fra Hanstholm til Vorupør. Karakteristisk for klitlandskabet var, at klitterne i den nordlige del var lave og lå et stykke fra kysten samt at de i den sydlige del var høje og lå tæt ud til kysten. Der hvor de to klitformationer mødtes var ligesom et pas. Kysten var ret stabil langs den nordlige del, medens den rykkede ind i land langs den sydlige del. Jeg valgte derfor en linieføring tæt ved vandet i

den nordlige del og længere inde i landet i den sydlige del, og passet var det helt naturlige sted at krydse klitrækkerne med en lang s-formet kurve. Derved opnåedes en placering af vejen med mindst muligt indgreb i klitterne. Tillige fik vejen et mere varieret forløb uden alt for lige stræk. Alle småskråninger og grøftekanter blev afrundet og tilplantet eller besået med vækster af samme art som de tilgrænsende arealer, og de få uundgåelige klitskråninger blev beskyttet mod sandfygning på samme måde som de "naturlige" klitter. Påfyldning af muld og tilsåning med græs måtte ikke ske.

På et møde om veje og landskaber mange år efter at vejen var anlagt, roste en arkitekt vejen for sin udformning med en begrundelse, jeg ikke havde ventet. Det havde været som at høre god musik at befare den, sagde han. Han havde nemlig konstateret, at det landskabs- og vejbillede, han havde set igennem forruden, havde givet ham et skønhedsindtryk, således som han også kunne få det ved at høre god musik. Han underbyggede sin påstands rigtighed ved at vise lysbilleder af to kurver - den ene fremstillet på grundlag af vejprojektets perspektivisk tegnede tværprofiler og den anden musikværkets lydbølger vist grafisk. Vist lignede de to kurver hinanden, men jeg vil dog advare vejingeniører mod at tro, at et godt musikøre er en forudsætning for også at kunne lave en god vej. Jeg havde i al fald ikke musik i tankerne, da jeg gik derude i klitlandskabet.

5. Andre opgaver som konsulent. Fredningsregistret, tegnestuen, udvalg.

Jeg fik også overdraget arbejdet med at føre fredningsregistret. som var oprettet ved 1937-loven og hidtil ført af statsministeriet.

Registret var udmærket anlagt; det bestod af en række protokoller, hvor fredningskendelserne var indhæftet i datoorden. Tillige var fredningerne indtegnet på målebordsblade, omfattende hele landet. Det led dog efter min opfattelse af forskellige mangler: der var ikke altid knyttet kort til de ældste fredninger, og mange af de ældre kort var ret mangelfulde og i mange tilfælde ikke i overensstemmelse med teksten. Lejlighedsvis fik jeg bistand til at gå arkivet igennem og fik rettet en del op på manglerne.

Registret blev ret ofte besøgt af folk fra boligministeriet, vejdirektoratet, el-selskaber etc. for at søge oplysning om fredninger, som kunne tænkes at blive berørt af de pågældendes planer. Særlig boligministeriet var ofte gæst og benyttede målebordsbladene i forbindelse med deres sager om byplanspørgsmål. En vanskelighed var, at det langt fra altid var sikkert, at konklusionens opremsning af matrikelnumre svarede til det virkeligt fredede, idet fredningerne ofte kun omfattede enkelte matrikelnumre af en ejendom, eller dele af matrikelnumre. Dette fremgik vel af kendelsens tekst, men ofte ikke af konklusionen. Dette medførte et ikke ringe arbejde i retning af at vejlede om, hvilke arealer kendelsen præcist angivet omfattede.

Jeg fik en del sager fra boligministeriets kommitterede i byplansager, idet man ønskede oplysning om fredninger i forbindelse med byplan- og bygningsvedtægter. Jeg bestræbte mig

på at oplyse den kommitterede om, på hvilken måde planerne berørte fredningsinteresser, og henstillede, at det blev anført, at visse dele af forslagene krævede godkendelse af fredningsmyndighederne. Arbejdet var ret krævende, og jeg fik i perioder hjælp til det fra den kommitterede (ved tilknytning af en "halvdagsmand").

Tegnestuen.

Jeg havde bragt tegnestuen med mig fra "det grønne udvalg". Det mest krævende arbejde her var fremstillingen af kort til overfredningsnævnets kendelser. Som før omtalt var kortmaterialet i de sager, som blev indbragt for overfredningsnævnet, meget mangelfuldt. I de allerfleste tilfælde var det nødvendigt at tegne helt nye kort fra grunden af, også fordi de skulle kunne mangfoldiggøres. Det var nødvendigt, når kendelserne skulle ledsages af kort.

Grundmaterialet for korttegningen var matrikelkortene, som vi rekvirerede, eller fik lov til at tage kopier af i matrikeldirektoratets kortarkiv. For at kunne indtegne de i kendelserne omtalte lokaliteter brugte vi optograferede geodætiske kort. Var kortene ikke tilstrækkelige, måtte jeg besøge de pågældende steder og foretage de nødvendige opmålinger.

Af andre opgaver for tegnestuen kan nævnes tegning af kort til fredningsregistret, når vi stødte på mangelfulde kort her. Også kort til fredninger, som ministeriet rejste, og kort til mange kirkefredninger tegnede vi. Kortene til den række af bøger, som Gads Forlag udgav med støtte fra ministeriet, blev tegnet her.

Udvalgene.

Jeg var medlem af mange udvalg, vel en 15-20 stykker. De fleste af dem sad kun kort tid, men et enkelt af dem, Københavnsegnens byudviklingsudvalg, havde en permanent karakter, og dette var jeg medlem af gennem hele min tid som fredningskonsulent.

Udvalgenes opgaver var af ret forskellig art. Som eksempel kan nævnes vejdirektoratets vejregeludvalg, som havde til opgave at udarbejde retningslinier for anlæg af nye veje. Veje i landskabet var jo som før omtalt min "kæphest", og jeg benyttede da også lejligheden til at ride den. I reglerne kom et særligt afsnit om dette spørgsmål.

Et andet eksempel var udvalget vedrørende bevaring af Vestenceinten (nu kaldet Vestvolden) og arealernes åbning for publikum. Det fik tillige til opgave at forhandle med de kommuner, som arealerne berørte, om overtagelse og vedligeholdelse som offentlig park.

Nævnes må også Lillebæltsbroudvalget, hvor min opgave først og fremmest var at sikre, at byggepladserne blev ryddet og det oprindelige terræn genoprettet efter afslutningen af byggearbejdet. Det lykkedes fint, men jeg blev da også taget med på råd i andre spørgsmål. Bl.a. fik jeg lejlighed til at tale varmt imod et forslag fra elværkerne om at bruge tårnene som master for elledninger.

Fælles for udvalgene var naturligvis, at der til løsningen af deres opgaver var knyttet fredningsinteresser. Jeg fandt arbejdet i udvalgene meget betydningsfuldt, fordi - og det tror jeg var en vigtig ting - man fik lejlighed til at udbrede kendskabet til, hvad naturfredningen stod for; det var jo mange mennesker fra vidt forskellige kredse, man

kom i forbindelse med i udvalgene. Jeg tror, at jeg var med til at gøre naturfredningen mere populær.

Dertil kom, at medlemskabet af et udvalg jo tvang en til at sætte sig ordentlig ind i sagerne inden møderne, så man kunne finde ud af, hvad der var af mindre betydning, hvad der var væsentligt, og hvor jeg skønnede, at en fredning ville kunne gennemføres. Navnlig opstod den situation tit i byudviklingsudvalget, og mange gennemførte fredninger indenfor fredningsplanen blev til på denne måde.

Nævnes må også, at jeg var medlem af naturfredningskommissionen af 1961.

IV. NATURFREDNINGSFORENINGEN (s. 56-63)

Struckmann - foreningens arbejds måde - det skiftende syn på fredningsarbejdet - foreningens forhold til statsministeriet (Andreas Møller) - Struckmann efterfølges af Vagn Jensen.

Forchhammer var medlem af naturfredningsforeningens tekniske udvalg, og foreningen havde bedt ham lave et forslag til placering af en ny vej langs Flensborg Fjord på en lempeligere måde igennem det bakkede landskab end det, som forelå fra Aabenraa amtsvejvæsens side. Tegnearbejdet fik han sin tegnestue i kommunen, som jeg også brugte, til at hjælpe sig med. Jeg havde ikke med det at gøre, men det var nyt for mig, at den slags var et problem, og jeg så med interesse på de skitser, som Forchhammer havde lavet som forarbejde til det tegnestuen skulle lave; det var klart det interesserede mig. Jeg sad dengang og skrev på "den grønne betænkning". Senere hen, da jeg selv blev medlem af teknisk udvalg, hørte jeg ofte Struckmann nævne Fjordvejen

som et eksempel på, at en vej godt kunne anlægges uden at ødelægge et landskab.

Struckmann nævnte ofte foruden fjordvejen Tibirke Bakker som eksempel på, at heller ikke bebyggelse behøvede ødelægge et landskab. Det var ligesom han så disse eksempler som forbilleder på, hvordan man skulle gå frem. Efter selv at have set stederne måtte jeg indrømme, at landskabet langs Flensborg Fjord vel nok ikke var blevet ødelagt, men det var blevet forandret og havde mistet noget af sin oprindelige karakter. Bakkerne og dalene var blevet præget af vejens broer, dæmninger og gennemgravninger, og det ville landskabet være blevet, hvordan man så havde lagt vejen. Til gengæld for det, man havde mistet, havde man fået en smukt beliggende vej, som takket være et mere snoet forløb medførte mindre indgreb i landskabet, og det var da godt. Sagen lærte mig, at hvor man måtte affinde sig med, at en vej skulle føres igennem et naturskønt landskab, så skulle man ikke uden videre godkende vejvæsenets forslag.

Struckmanns syn på Tibirke Bakker kunne jeg ikke forstå. Udstykningen af store dele af bakkerne havde efter min opfattelse ødelagt bakkernes oprindelige natur. Vel var grundene store og husene landlige, men husene, vejene, haverne, hegnene, elmaster og tilplantninger havde totalt ændret bakkernes karakter af åbne lyngbakker. De var slet og ret blevet til et sommerhuskvarter. Denne sag lærte mig, at bebyggelse og alt det, denne fører med sig, ikke kunne forenes med ønsker om at bevare et steds oprindelige natur.

Bent Christensen brugte senere ordet "burgøjerfredninger" om fredninger af typen: enkelte huse på store grunde.

Struckmann var jo kunstner og så nok på tingene på en anden måde end vi andre. Var det måske den skabende indsats: en smuk ny vej og nogle smukke landhuse, som fik ham til at se på sagerne, som han gjorde. - Jeg ved det ikke.

Kunstneres tilknytning til et sted var for Struckmann en særlig grund til at frede; han talte mest begejstret om sådanne steder, og han undlod aldrig at nævne kunstnere og deres værker: Blichers noveller om hedernes folk, Skagensmalernes billeder, Chr.Winthers digte, skrevet under opholdet på "Dejligheden" ved Bramsnæs Vig o.s.v.

Herregårdenes bevaring lå Struckmann stærkt på sinde, og her kunne han rigtigt udfolde sig om slottenes stilarter, parkernes havekunst og mindesmærker for "rigets stormænd". Mange "godsfredninger" blev til i disse år på Struckmanns initiativ.

Struckmann hørte altid opmærksomt på vi andres mere saglige indlæg, og vi havde aldrig vanskeligheder ved at komme til orde. Han undlod aldrig at takke for et indlæg - tit med så store ord, at man blev helt flov.

Engang sagde han til mig: "Tak for Deres indlæg, hr.civilingeniør - det er sgu det eneste læseværdige i hele tidsskriftet". Den slags bemærkninger var typiske.

Det var både saglige og kammeratlige aftenmøder, vi havde dengang (i 30'erne); ofte trak de ud til langt ud på aftenen, når Struckmann forlangte "snabelvand" (whisky) stillet på bordet, og som sekretæren så kom ind med.

Struckmann var festlig at høre på, når han fortalte om sine oplevelser. Han kunne be-

skrive en situation så malende, at den stod som et billede for en. Om billedet stemte med virkeligheden, så han stort på, og blev han afsløret, havde han altid et svar parat, som satte den formastelige på plads. Det skete i al fald, da han fortalte om en fest, han deltog i, sammen med Ole Wanscher (den gang sekretær i foreningen) hos en meget rig greve i Venedig. - For ligesom at understrege rigdommen gjorde han meget ud af at beskrive rigmandens store tjenerskab, som modtog gæsterne. Som han sagde: "De stod opstillet ved indgangsportalen til slottet, og allerforrest stod en hel række af kulsorte neger-tjenere". Her brød Wanscher imidlertid ind: "Der var nu kun én". Omgående kom Struckmanns svar: "Hold kæft Wanscher, det så sgu ud som der var en hel række".

Når jeg tænker tilbage på den tid i foreningen, kan jeg godt undre mig over, at det kunne lade sig gøre at knytte så mange travlt optagne mennesker - mange i betydelige stillinger - til foreningens forskellige udvalg. Det kunne ikke være penge, for dem fik vi ingen af, og jeg tror, at vi alle fandt det ganske rimeligt, at vi ikke gjorde det. Forklaringen var nok, at vi alle følte os som medkæmpere (et ord, som Struckmann tit brugte) i naturfredningssagen, men jeg tror også, at Struckmanns person var en del af forklaringen. Han stod i al fald i folks øjne som manden bag naturfredningsforeningen.

Foreningen var organiseret i en hovedbestyrelse, som under sig havde 3 udvalg, et juridisk, et videnskabeligt og et teknisk. Vi holdt jævnlig fælles møder, så vi holdt hinanden ret godt underrettet om, hvad der skete. Det tekniske udvalgs sager handlede naturligvis om tekniske sager i forbindelse med fre-

dede arealer eller rejsning af fredningssager. En af de første sager jeg var med i behandlingen af, var et forslag fra hedeselskabet til udretning af Karup Å's slyngninger ved foden af ådalens skrænter, som til dels var bebygget fra Skive by. Det foreningen protesterede imod, var ændringen af det karakteristiske landskab, som dannedes af de store altid grønne enge, hvor man kunne se frem til alle åens bugtninger. Hele landskabet tog sig netop smukt ud fra skrænterne, hvor der iøvrigt flere steder var opstillet udsigtsbænke langs den sti, der gik deroppe. Bl.a. var der et lille anlæg omkring mindestenen for Jeppe Aakjær. Resultatet af foreningens indblanding blev iøvrigt, at slyngningerne fik lov at blive liggende, mod at der syd for engene langs banen blev anlagt en kanal, som skulle træde i funktion i højvandsstilfælde, således at man undgik oversvømmelse af engene. Jeg husker et møde med Woldhardt Madsen som ung borgmester på restaurant "Grønningen" i København, som varede til langt ud på aftenen. Det, at man undgik oversvømmelserne, gjorde, at en del af engene ville kunne bruges til kornavl, og da det var så afgørende for foreningen, at engene skulle ligge som en stor grøn flade, blev det bestemt, at der kun måtte dyrkes korn på betingelse af, at det blev slået som grønt (til kvægfoder).

Foreningens sekretariat blev ledet af cand. jur. Knud Gemzøe, som til hjælp havde to damer, som lavede regnskab og skrev på maskine og sørgede for de løbende ekspeditioner. Når sekretariatet var så lille - Gemzøe var iøvrigt kun deltidsansat - var det naturligvis fordi sagernes behandling i virkeligheden blev afsluttet i de forskellige udvalg, hvor

man ikke alene drøftede sagerne, men også foretog udarbejdelsen af rejsningsskrivelser og andre indlæg. Formand for teknisk udvalg var i begyndelsen af 30'erne, da jeg kom ind, højesteretssagfører Ejvind Møller, der som sekretærer havde Ole Wanscher og Jørgen Bo (senere begge professorer).

På dette tidspunkt var Naturfredningsforeningen eneherkende på området. Det var den, der sporede sagerne op, rejste og gennemførte dem gennem fredningsnævn og overfredningsnævn, som fastsatte erstatningerne. Pengene var dengang fantastisk små. Derfor blev de store godsfredninger mødt med stor glæde, fordi de gennemførtes som frivillige fredninger uden erstatning.

I min tid kom der et ændret syn på fredningerne - det var således, at interessen for større fredninger var stigende, og det var der tilfredshed med, fordi mange fredninger før den tid var rene bagateller, ofte kun om trægrupper, evt. et enkeltstående træ, og småsøer (vandhuller).

Jeg tror, at den stigende, for ikke at sige voldsomme vækst i sommerhusbebyggelsen var en af grundene til den stigende interesse for større fredninger. Sommerhusene bredte sig ud over store områder, og skulle man gribe ind heroverfor med naturfredning, hvor det drejede sig om fredningsværdige områder, måtte man mere tænke i landskaber end i lokaliteter.

Struckmann blev på sine gamle dage meget svækket, og han var helt ude af stand til at lede foreningen. Det var tydeligt, at Vagn Jensen, som dengang var medlem af det juridiske udvalg, stilede mod formandsposten, og han brugte ofte metoder, jeg ikke brød mig om.

Jeg fandt ham heller ikke egnet til formands-
posten. I et møde, som jeg deltog i, og som
Vagn Jensen ledede, forsøgte han at overtale
mig til et andet synspunkt i den foreliggende
sag mod til gengæld, som han sagde: "Så vil
jeg støtte Dem en anden gang". Da han samti-
dig benyttede lejligheden til at rakke over-
fredningsnævnet til på det groveste, blev det
for meget for mig, så jeg rejste mig med ord-
ene: "Dette kan jeg ikke være med til". En så-
dan mand syntes jeg ikke, foreningen kunne væ-
re tjent med som formand. Jeg havde en sam-
tale med foreningens næstformand, dommer la
Cour i Viborg, i håb om, at han ville gribe
ind, når han hørte, hvor galt det stod til.
Det ville han til min store skuffelse ikke.
Så fortsatte intrigerne; det tekniske udvalg
fik ingen sager - det sørgede Vagn Jensen for
- han ville selv.

Efter at jeg var blevet statens konsulent i
fredningssager, følte jeg det iøvrigt efter-
hånden som et problem at udtale mig på fore-
ningens vegne i sager, som jeg også fik i mi-
nisteriet som konsulent. Jeg fortsatte dog
nogle år i det tekniske udvalg.

Da jeg kom ind i foreningen, var departements-
chef Andreas Møller medlem af hovedbestyrel-
sen - noget jeg fandt meget rimeligt, da na-
turfredningen jo hørte til i statsministeriet.

Under en middag, som Danmarks Naturfrednings-
forening holdt og hvori jeg deltog, kan jeg
huske, at Andreas Møller rejste sig og i sin
tale tog det emne op, som en tidligere taler
havde været inde på, nemlig at ikke alle sa-
ger, som foreningen rejste, blev gennemført.
Andreas Møller gjorde opmærksom på, at fore-
ningen absolut ikke måtte betragte tabte sa-
ger som nederlag - tværtimod viste det, at

foreningen var foran, og det skulle en sådan forening efter Andreas Møllers mening så afgjort være og blive ved med. Senere gik Andreas Møller dog ud af foreningens ledelse, måske fordi han alligevel efterhånden ikke fandt et sådant medlemskab foreneligt med sit embede.

Tilbage til Vagn Jensen. Som bekendt endte det med, at Vagn Jensen i 1964 måtte træde ud af foreningens ledelse, og at foreningens styreform blev ændret: en præsident i spidsen og en direktør som leder af det daglige arbejde. Så kom der igen orden i ledelsen, og medlemskredsen voksede.

Natufredningsforeningen er af stor betydning, fordi den repræsenterer en stor befolkningsgruppe. Det gør, at politikerne er nemmere at få i tale om forstærkende lovbestemmelser, og også at myndighederne bliver mere lydhøre overfor fredningsønsker.

V. BIDRAG TIL VESTSKOVENS HISTORIE (s.63-69)

Tanken går tilbage til 1920'erne - tanken holdes levende - betydningen af den københavnske byudviklingsplan fra slutningen af 1940'erne (fingerplanen) - virkeliggørelsen - Brøndbyøsterskoven.

Ved en sammenkomst den 24/8 1980 talte vi bl. a. om Vestskoven. Blix talte om forskellige faser: fase I kunne siges at have bestået i selve det at få tanken, respektive holde den varm. Tanken var fremme allerede i 1920'erne, vel oprindelig rejst af skovinteresserede (professor Oppermann, dengang leder af statens forstlige forsøgsvæsen nævntes). Baggrunden var vestegnens skovfattigdom, herunder sådan noget som landmændenes vanskelige adgang til brænde og hegnsplæ. Hvor stor

skoven eller skovene skulle være, eller hvor den skulle ligge, kom man ikke nærmere ind på. Man nøjedes med at pege på en række steder, vist med kryds på et kort. Det fjerneste sted var helt ude ved Roskilde fjord.

Betænkningen om Københavnsegnens grønne områder fra 1936 pegede på vestegnens mangel på udflugtsområder, ikke mindst manglen på skove, og betænkningen foreslog skovplantninger, foretaget i tilknytning til de store mosedrag, hvorved der kunne oparbejdes et større vestligt udflugtsområde (se betænkningens side 65-70). Skovtanken blev yderligere styrket, dels ved at forslaget pegede på ganske bestemte steder, men også ved at pege på skovens rekreative betydning.

Som del af denne fase nævntes også påpegningen af det uheldige i, at bebyggelsen i Vestkøbenhavn evt. kunne udvikle sig som én stor kage; her nævntes afdelingsingeniør Bjerre, København.

Bjerre blev senere stadsingeniør, og han gik stærkt ind for de engelske byplanidéer om "havebyer", d.v.s. mindre byenheder, afskilt fra hinanden og fra moderbyen ved åbent land f.eks. beplantet med skov. Bjerre var således også en varm tilhænger af skovtanken.

Bjerrers efterfølger som stadsingeniør blev Forchhammer, som også gik ind for skovtanken, og han mente, at skoven burde rykkes nærmere mod København med tilknytning til Vestenceinten, som man jo regnede med før eller siden ville blive åbnet for almenheden.

I 1943 fik folketinget forelagt et forslag om at plante ca. 1000 ha skov i vestegnen og om at åbne Vestenceinten for almenheden. Jeg mener, det var Lett (formanden for det grønne udvalg), som stod bag forslaget sam-

men med Forchhammer og Kai Hendriksen (da kommitteret i byplansager). Folketinget fandt dog ikke grund til at fremme forslaget. Jeg mente dengang, at det var forkert at kæde de to ting sammen, og jeg tror, at sagen faldt på, at folketinget fandt, at åbningen af Vestenceinten måtte ske efter en forhandling med staten.

Fase II perioden er samtidig med egnsplanens (Fingerplanens) og senere byudviklingsplanens udarbejdelse. Perioden er karakteriseret ved bestræbelserne på at holde de arealer, man efterhånden fandt det rigtigt at pege på som skovarealer, udenfor byudvikling. Egsplanen blev udarbejdet af et af Dansk Byplanlaboratorium nedsat udvalg, hvis formand var professor Steen Ejler Rasmussen. Arkitekt Peter Bredsdorff var sekretær for udvalget, hvis forslag forelå i 1947.

(INDSKUD v. J. Garde:

Dette kender jeg fra udarbejdelsen af forslag til lov om regulering af bymæssig bebyggelse. Dette forslag blev lavet i statens bygningsdirektorats 3.kontor (chef: Wamberg - endvidere Nørby, Rud Nielsen og mig), således at udkastet lå klart, da boligministeriet oprettedes i 1948. Den person, som vi i kontoret kendte, var Bredsdorff, som vi opfattede som den egentlige forfatter af "Fingerplanen".

Blix knyttedes til det første byudviklingsudvalg som sagkyndig tilforordnet og var herunder aktiv ved Sengeløsekilens udlægning.

Da de store fredninger (Porsemosen, Sengeløse mose etc.) gennemførtes, turde man nok ikke håbe på en så stor skov, som man senere fik, men forestillede sig skovplantning på mindre gode jorder i tilknytning til moserne. Der var her mulighed for at skabe et landskab:

moserne, skoven og de terrænforskelle, der trods alt er, f.eks. ved Kroppedal og i det hele i St. Vejleådal.)

Egnsplanen, som til daglig kaldtes Fingerplanen på grund af byggeområderne, der havde form som en hånd med udsprede fingre, passede vældig godt med skovplanen, som jo kunne finde sin plads i "svømmehuden" mellem fingrene. Udvalget fandt, at svømmehuden, senere kaldt skovkilen, mellem Roskildevejfingeren og Frederikssundsvejfingeren, var det helt rigtige sted at placere skoven, bl. a. fordi de store moser ligger i denne kile; men også fordi en skov her ville få en mere central placering i det samlede byområde. Kilen mellem Roskildevejfingeren og Køgebugtfingeren havde egnsplanudvalget iøvrigt andre planer med, nemlig at udnytte denne til mere aktive og arealkrævende rekreative formål, f.eks. permanente kolonihaver, arealer for ungdomsklubbernes friluftsliv, lokale parker m.v. eller til helt ukendte formål, som kunne opstå i fremtiden.

Det var særlig i byudviklingsudvalget slaget om skovkilens endelige sikring kom til at stå. Udvalget blev nedsat omkring 1949 med direktør Dreyer som formand og arkitekt Bredsdorff som sekretær i de første år. Byudviklingsplanen tog egnsplanforslaget som udgangspunkt i sit første forslag og dermed kom skovkilen i yderzone. Det har været omkring 1950. I de første år herefter - så længe der var ledige byggearealer i fingrene - var der ingen pres på skovkilen, men efterhånden som fingrene blev fyldt ud med bebyg-

gelser var det klart, at planen måtte revideres, og så kunne skovkilen komme i fare. Sekretariatet, i hvis "formøder" jeg altid deltog, gik helt ind for skovplanerne, og selve udvalget var også i princippet positivt, men det var ikke altid det kunne gå med til sekretariatets indstilling om afslag til bebyggelse i skovzonen. Det var vel omkring 1960 en revision viste sig påkrævet. Sekretariatet, som da havde arkitekt Svend Allan Jensen som leder, var helt enig i, at der skulle gøres mindst muligt indhug i skovkilen, og under et møde i sekretariatet, hvor også Dreyer deltog, gjorde jeg rede for skovplanen - dens forhistorie og den tilslutning fra de sagkyndiges side den havde. Vi fik fuld opbakning fra Dreyer, og i det reviderede forslag, som herefter blev udarbejdet, var skovkilen kun ganske lidt beskåret, og den fik betegnelsen "permanent yderzone" med den begrundelse, at den skulle tilplantes med skov, således som nærmere omtalt i teksten til revisionsforslaget. I denne skikkelse godkendte byudviklingsudvalget i 1963 forslaget.

Boligministeriet foranledigede, at et særligt udvalg (under landinspektør Erik Munks ledelse) udarbejdede en skitse, omfattende tilplantning af ca. 1500 ha med skov, beliggende i skovkilen og strækken- de sig fra Vestenceinten ud til de store mosedrag i Sengeløse kommune (Porsemos, Sengeløse mose, Vasby mose m.fl.). Skitsen forelå i 1965.

Skitsen inspirerede POLITIKEN til at starte en kampagne, "Plant et træ". Den fik stor tilslutning og skabte en kraftig folkelig stemning for sagen. Tidspunktet var rigtigt valgt, fordi sagen netop var til behandling

i folketinget. Kampagnen skaffede Hakon Stephensen betegnelsen "Vestskovens skaber", men den var ikke helt rigtig. Vestskovens skabere var den række af mænd, som efter at idéen var dukket op, holdt den vedlige og sørgede for, at de nødvendige arealer blev friholdt for byudvikling. Var de arealer ikke tilstede, da mulighederne iøvrigt forelå, havde Stephensen ikke haft noget at putte træerne i.

I 1967 vedtog folketinget, at skovplanen skulle realiseres, og det blev overdraget statsskovvæsenet at føre planen ud i livet.

Det blev statsskovrider Laumann-Jørgensen, som kom til at forestå det praktiske arbejde, men om dette ved jeg ikke rigtig noget, og hermed er man inde i fase III.

Nævnes må det også, at de af skovplanen berørte kommuner i flere tilfælde støttede planen ved at lade visse af kommunen ejede arealer indgå i skovplanen. Et eksempel herpå er den store naturpark i og ved Vallensbæk mose, som blev anlagt i forbindelse med bebyggelsen i Albertslund. I andre tilfælde forhandlede kommunen med større udstykningsforetagender om, at de til udstykningen hørende friarealer blev passet ind i skovarealerne.

Endelig må også omtales foreningen Dansk Arbejdes interesse for Vestskoven (det må have været omkring midten af 1940'erne).

Interessen bestod i, at anlæg af skoven kunne give arbejde, og man var bange for arbejdsløshed efter besættelsen. Kontorchef Strøberg i foreningen mente, at samtlige kommuner i området burde bidrage med et beløb (efter folketal), som så skulle bruges til

arealkøb. Alle kommuner gik med, undtagen Glostrup, som netop var en af de kommuner, som ville få glæde af skoven, og Søllerød - som havde alt i forvejen - og så opgav man at gå videre. Medvirkende hertil tror jeg var, at en kreds indenfor foreningen fandt, at skovplanen kunne lægge hindringer i vejen for industrien, som savnede areal.

Om Brøndbyøsterskoven mener jeg at vide følgende: Når Københavns kommune (i 20'erne og 30'erne) opkøbte store arealer i hele Københavnsegnen, hang det nok sammen med, at man regnede med, at nabokommunerne ville blive indlemmet i København, og så var det rart som grundejer at kunne være med til at styre byudviklingen - og ikke alene hvad angik boligbebyggelsen. Jeg havde bestemt indtryk af, at direktøren for Københavns ejendomme (Bjerregaard) var åben for, at nogle af arealerne kunne udnyttes til et eller andet grønt formål, f.eks. parker. Bjerregaard har sikkert kendt "den grønne betænkning" fra 1936, hvor der foreslås et parkbælte mellem Københavns vestlige bykvarterer og Vestenceinten igennem Hvidovre og Brøndbyernes kommuner (betænkningen side 69). Sammen med Forchhammer har de så fundet ud af, at en skov på det areal, kommunen ejede fra Brøndbyerne op til Vestenceinten, burde beplantes. Rebæks eng i Hvidovre blev fredet som led i parkbæltet.

VI. BIDRAG TIL KØGE BUGTS HISTORIE(s.70-74)

Den "nye" kystvej fra 1930'erne - fredningsplanen - Fingerplanen - loven om planlægning i Køge Bugt-området - Strandparken.

Ved sammenkomster d.16.december 1980 og senere fortalte Blix om udviklingen ved Køge Bugt.

I. To betænkninger fra 1921-22 omtaltes, jfr. "den grønne betænkning" side 74, hvor anlæg af strandparker første gang blev foreslået. Den ene betænkning handlede om en ny kystvej til Køge. Den oprindelige "Gamle Køge landevej" var forfalden, syd om Mosede Batteri u-fremkommelig. Hovedforslaget gik ud på at lægge vejen i strandkanten, delvis på opfyldninger, men dette forslag vakte stor modstand fra mange sider. Efter mange møder og forhandlinger blev resultatet, at vejen i alt væsentligt kom til at følge den gamle beliggenhed. Allerede dengang var nemlig strandarealerne i stor udstrækning bebygget med sommerhuse. Betænkningen foreslog nogle endnu frie arealer erhvervet til offentlige formål som "strandparker".

Den anden betænkning handlede om jernbane-problemer - just ikke det at skaffe nogen bane langs kysten, men snarere en bane udenom Roskilde som et led i en forbedret Tysklandsforbindelse.

II. Vejen blev anlagt i 30'erne med stats-tilskud. Som vilkår for tilskuddet satte staten, at København og Roskilde amter sikrede offentligheden adgang til strandarealerne på 3 steder, nemlig ved: Avedøre (ved Vestvolden), Mosede (ved Batteriet) og i Solrød (et mindre areal lidt nord for Staunings Ø).

III. Den næste fase er den grønne betænkning fra 1936 og

IV. Fredningsplanen.

Fredningsplanen omfattede i princippet ikke alene kysterne, men i det hele taget det fredningsværdige, hvorefter der ikke var meget i Vestegnen og Køge bugts bagland.

3 ting var væsentlige ved udbygning i Vestegnen: Vestskoven, åbning af Vestvolden og sanering af badestranden.

Når man ikke har større adgang til kysten end tilfældet er, er årsagen først og fremmest, at sommerhusbebyggelsen ved kysten er fra før 1920. Den gode strand begyndte lidt syd for Store Vejle ås udløb, medens de nordlige strandområder var uegnede til badning, herunder hvor den nuværende strandpark er anlagt. Fredningsmæssigt var arealerne ved Skovvej dog væsentlige på grund af de store strandenge, som kom på fredningsplan sammen med en række arealer langs kysten helt inde fra Københavns grænse og ned til syd for Staunings Ø. Af disse blev en del fredet i Det grønne Udvalgs tid, således: 1) Strandengene ud for Kystagervej i Hvidovre, 2) de store strandenge ved Store Vejle ås udløb med nogle tilgrænsende arealer ved Skovvej, 3) Arealer søværts og landværts Køgevejen i Hundige.

Arealerne blev fredet med ret til campingplads på en del af arealet. Senere købte Københavns kommune nogle tilstødende, ret store ejendomme ved stranden, som sammen med de fredede arealer udgør "Hundigeparken".

4) Arealerne nord for Mosede Batteri til supplerings af de arealer, som var blevet udlagt i forbindelse med Køgevejens anlæg. Syd for Batteriet, som jo nu er åbent for almenheden, har Tåstrup kommune købt arealer, som slutter sig til de øvrige. 5) Karlstrup mose, landværts Køgevejen overfor Trylleskoven, blev

fredet bl.a. med tanken om her at anlægge en campingplads. Dette er dog ikke sket. En del af arealerne er senere på foranledning af Friluftsrådet tilplantet med skov. 6) Ved Staunings Ø, som staten havde gjort krav på, havde staten også købt et areal i land, hvorfra blev bygget en bro over til øen, således at der blev offentlig forbindelse fra Køge-vejen ud til øen. Administrationen blev overdraget Roskilde amt. Her blev arealer langs stranden ud for øen i et vist omfang fredet, og "lagunen" blev fredet med forbud mod opfyldning.

Avedøre Holme blev også i sin tid optaget på fredningsplan, vist nok mest på grund af de store fugleinteresser, som var knyttet til rørskovene, som udgjorde den største del af området. Da der opstod planer om at fylde engene op og bruge arealerne til industri, blev fredning opgivet.

V. Byudviklingsplanen. Fingerplanen fra 1949. Området ved Gl.Køge landevej var så tilbygget med en blanding af helårshuse og sommerhuse, at det var meget vanskeligt at planlægge. Der var mest sommerhuse. Det drøftedes med Bredsdorff, hvad man skulle gøre ved kysten. Man kunne sige: "Inderzone"; så ville en del være utilfredse. Kloak- og vejforhold var primitive. Resultatet blev en beslutning om mellemzone eller yderzone, med tilladelse til sommerhusbebyggelse. Men hvor et kvarter allerede opfyldte betingelserne, blev det inderzone. Et stort spørgsmål var naturligvis banen - tanken var altså på den måde at låse fast i afventning af banen.

Loven om planlægning i Køge bugt-området kom i 1961. Svend Allan Jensen var sekretær fra starten, senere Lykke Petersen. Blix var

også medlem af Køge bugt-udvalget.

Blix fortalte, at der fra der, hvor den gode strand begyndte og mod syd var deklARATIONER om fri færdselsret på stranden - dette måtte være deklARATIONER, pålagt efter naturfredningsloven af 1917. Man forsøgte i det grønne udvalgs tid også at åbne den mindre gode strand i Brøndbyerne og Vallensbæk for fri færdsel, men man måtte opgive, fordi færdsel ikke lod sig praktisere uden opfyldninger og fjernelse af bolværker, og det var der ingen hjemmel til.

Det er her Køge Bugt-strandparken er anlagt.

Køge Bugt-udvalgets emnekreds var: jernbanen, stationerne, motorvejen, bebyggelsen - en "båndby", hvor båndene blev "tykke" ved stationerne.

Endvidere havde man selvsagt problemerne med "de grønne kiler". Blix foreslog her, at man på fredningsplan optog arealer på tværs af kysten, fortrinsvis langs åerne, for at skabe grønne bæter mellem byenhederne, der placeredes omkring stationerne. Der var opbakning for tanken, men fredningsplanudvalgets sekretariat overkom ikke at lave planerne, dels på grund af underbemanding, men også fordi problemerne langs Kattegatkysten lagde beslag på arbejdskraften. Der kom altså ikke noget fra Køge Bugt-egnen formelt på fredningsplan. Det blev således Køge Bugt-udvalget, der kom til at stå for dette.

Forarbejderne til Køge Bugt Strandpark startede vel omkring 1928-29.

Hvorfor valgtes dette sted ?

Vesterbros nærhed spillede en rolle - man kunne komme dertil på cykel eller pr. sporvogn. Området havde ikke i forvejen en kvalitet som strand, snarere tværtimod (se foran). Der var mange planer gennem årene, men ingen så omfattende som det, der blev resultatet.

Der skal være nogen til at spænde ben...

Naturfredningssagens historie i Danmark handler først og fremmest om Danmarks Naturfredningsforenings historie, men foreningens historie er jo også i meget høj grad synonym med »sagens» historie. Måske burde foreningen have været med i titlen.

Bogen har dog også generel interesse som administrationshistorie: den belyser denne forenings indsats i relation til de problemer, der er forbundet med menneskets forhold til naturen. Men dermed belyses også en sådan ideel pressionsforenings muligheder indenfor det eksisterende samfund.

Den realistiske – til det pikante grænsende – skildring af de skiftende tiders magtkampe viser forfatteren, Flemming Kiilsgard Madsens, tilknytning til Institut for Historie og Samfundsfag ved Odense Universitet (Tage Kaarsted). Efter min opfattelse er forfatteren kommet godt fra denne metode, som forudsætter stor indlevelsessevne, så de såre menneskelige allestedsnærværende kampe og intriger skildres med den rette balance og i den rette sammenhæng med de divergerende opfattelser af »sagen» og dennes tarv.

20 års fredningserstatninger: 100.000 kr.

Til den første del af bogen, frem til og med loven af 1937, hvor »sagens» og foreningens historie i nogen grad er sammenfaldende, har jeg ingen

yderligere kommentarer, idet jeg ikke selv har specielt kendskab til denne periode.

Til de sidste 4 kapitler: »Fredningsplaner», »Nye tanker», »Naturfredningskommissionen» og »Det seneste årti» vil jeg godt gøre nogle bemærkninger – ikke af utilfredshed med fremstillingen, men til belysning af visse sammenhænge. Først skal dog bringes et enkelt citat fra naturfredningsbevægelsens første tid (det kunne være fristende at bringe mange):

Under finanslovdebatten i december 1912 svarede landbrugsminister Anders Nielsen på A. C. Meyers forespørgsel ved at henvise til, at eventuelle ekspropriationer i forbindelse med fredningssager kunne blive en kostbar affære, hvorfor regeringen indtil videre ville forholde sig afventende i spørgsmålet (dvs. om fremsættelse af forslag til en naturfredningslov).

Dette er jo en evig ung begrundelse, som har vægt overfor ting, man er mindre begejstret for. Men hvordan gik det med ministerens bange anelser? Det kan oplyses, at det samlede beløb til fredningserstatninger under 1917-loven blev på ca. 100.000 kr. ialt for de 20 år, denne lov kom til at gælde. Egentlige ekspropriationer forekom vist praktisk taget ikke.

Fredningsplaner

Spørgsmålet om planlægning blev naturligvis først aktuelt i Københavns omegn. I kapitlet

Sådan lyder mottoet for en ny bog om naturfredningssagens historie i Danmark. De store tekniske landvindinger i det 20. århundrede har muliggjort en hidtil uovertruffen materiel velfærd. Men de har samtidig medført en næsten uoverkommelig trussel mod den natur, som mennesket fysisk og psykisk er afhængig af. Derfor har der gennem hele det 20. århundrede været brug for mennesker, som har kunnet råbe vagt i gevær mod de uheldige følger af den industrielle udvikling – og som har kunnet spænde ben for overgrebene mod naturen. Her bringes en anmeldelse af bogen ved ankechef Johan Garde, tidligere formand for overfredningsnævnet.

Majdalen i Paradisbakkerne, fredet 1932. Tegning af Andreas Friis.

om fredningsplaner anføres, at Naturfredningsforeningen på ingen måde blev den drivende kraft i det daværende egnsplanudvalg (det af Københavns Kommune den 22/8 1928 nedsatte udvalg til planlægning af Københavnseggen), hvilket motiveres med, at foreningen på dette tidspunkt knap nok var kommet sig oven på de voldsomme storme, den var ude i i midten af tyverne, og at det først var i 1926 med oprettelsen af Teknisk Udvalg foreningen erkendte, at den kunne have interesse i at deltage i det udviklede spil om den begyndende overordnede planlægning. Samtidig erkendtes, at planlægning var noget, som er så nært forbundet med det begreb, der kaldes det offentlige, at det ikke synes overraskende, at Naturfredningsforeningen

måtte vige pladsen for det offentlige i fredningsplanlægningen i 1930'erne og mange gange senere. – Disse sidste bemærkninger forekommer meget væsentlige. Fremstillingen i det følgende er interessant i sin påvisning af de problemer, som dette forhold skabte for foreningen allerede i perioden 1937-1960, som særlig behandles i dette kapitel

– I hvor høj grad skulle Naturfredningsforeningens stillingtagen til større generelle problemer, såsom planlægningens tilrettelæggelse, påvirkes af foreningens egne muligheder indenfor de tænkbare systemer?

Man får imidlertid ikke rigtig forklaret, hvorfor Københavns Kommune allerede på dette tidlige tidspunkt nærede så stor interesse for planlægningen i Københavnseggen, her-

under fredningsplanlægningen, at det allerede i 1938 førte til en ændring af 1937-loven, med accentuering af planlægningen. Dette hænger sammen med, at forfatteren forbigår en meget væsentlig årsag til Københavns Kommunes indsats for fredningsplanlægningen i Københavnsegnen, nemlig de daværende yderst levende tanker om indlemmelse af en række omegnskommuner i Københavns Kommune. Dette sidste forhold har sikkert spillet en afgørende rolle, når det lykkedes de pågældende tjenestemænd – Olaf Forchhammer (stadsingeniør fra 1936) og civilingeniør Chr. Blixencrone-Møller, der netop begyndte sin løbebane i Københavns Kommune – at få ørenlyd hos de københavnske politikere for rimeligheden i deres arbejde. Om denne periode kan bl.a. henvises til Steen Eiler Rasmussens store bog fra 1969, »København«, og til Naturfredningskommissionens betænkning nr. 1.

Nye tanker og nye arbejdsformer

Kapitlet »Nye tanker« handler om den meget bevægede periode efter Struckmanns afgang som formand for Naturfredningsforeningen i 1960 frem til den nuværende ledelses etablering i 1964 – en periode, man kan kalde paladsrevolutionernes tid. Bl.a. redegøres for den i sin tid meget omtalte Sjellesag og spændingerne mellem den nye formand, Vagn Jensen, og Steen Bjerke, der senere blev statens naturfredningskonsulent efter Blixencrone-Møllers afgang på grund af alder i 1965. Bag disse begivenheder lå, foruden personspørgsmålene, det samme reelle problem for foreningen, som nævnt foran: Under Vagn Jensens formandsskab udførtes i et udvalg under foreningen et fredningsplanarbejde med et landsomfattende sigte. Bjerke var her en væsentlig kraft, men han fandt efter en tid, at dette arbejde ikke magtedes af foreningen. Det måtte ske under statslige auspicer. Dette forhold var medvirkende til de

mange brydninger, særlig i årene 1962-64. Der var også en sammenhæng med frednings-sagernes overflytning fra Statsministeriet til Kulturministeriet i efteråret 1961. Bjerke havde i høj grad Kulturministeriets og kulturministerens (Bomholts) øre og knyttedes formelt til ministeriet fra 1964. En lignende problemstilling forelå vedr. det åbne land – hvilke styringsformer skulle foreningen her gå ind for? En mere klassisk form via fredningsnævne, som formodedes at give foreningen betydelig indflydelse (men en indflydelse, som foreningen måske ikke magtede, og som ville skabe upopularitet i mange kredse)? Eller nye former, navnlig via de nye fredningsplanudvalg, hvor foreningen nok kunne vente repræsentation, men givetvis ville få mindre indflydelse? – Der gøres i bogen udmærket rede for de vanskelige valg, foreningen her skulle træffe i den nødvendige retræte fra den tidligere – udenfor Københavnsegnen og Aarhus-egnen – næsten eneafgørende rolle.

I samme kapitel omtales det fortvivlede forsøg i 1961 på at »støjle« det åbne land gennem fredningsnævne ved hjælp af den »herostratisk berømte paragraf 22«. Det vil føre for vidt her at gå i dybden angående årsagerne til den trange vej frem til by- og landzoneloven i 1970. Til de politiske vanskeligheder kom desværre, at § 22 ikke blot var et mindre heldigt kompromis, men simpelt hen et lovteknisk stykke makværk, som ud over landet medførte betydelig skade for fredningsapparatets »image« i årene før zoneloven. § 22 blev den lidt sørgelige afslutning på Statsministeriets rolle indenfor naturfredningen.

Arbejdet i Naturfredningskommissionen

Kapitlet »Naturfredningskommissionen« giver en udmærket skildring af foreningens stilling til deltagelsen i det omfattende arbejde, der udførtes af denne kommission, som tilvejebragte den første samlede fremstilling

af fredningsproblemerne i vid forstand, herunder de afgrænsningsproblemer, der er så karakteristiske for fredningsarbejdet – hvornår skal noget foregå i fredningsregi med deltagelse af andre grene af samfundsapparatet, og hvornår skal noget foregå i anden regi under deltagelse af en særlig fredningssektor? Og hvor er her foreningens rolle? Også forholdet til naturpark-problematikken belyses udmærket.

En pedantisk bemærkning: i afsnittet om 1969-loven, der fulgte efter Naturfredningskommissionens arbejde, står, at Folketinget »ikke nåede at færdigbehandle naturfredningslovforslaget i samlingen 1967-68, og kulturministeren fremsatte derfor lovforslaget påny ...«. Det skal hertil oplyses, at det klart tilkendegaves ved første fremsættelse, at denne skete til orientering og for at fremkalde debat. VKR-regeringens parter bandt sig først mere afgørende inden genfremsættelsen, og de blev i nogen grad »narret«, fordi den voldsomme debat om skovenes åbning først kom nu, efter genfremsættelsen, hvilket vanskeliggjorde regeringens stilling.

Udviklingen i halvfjerdsenerne

I kapitlet »Det seneste årti« skildres halvfjerdsenerne og de forestående store problemer for naturen (miljøet) – og for foreningen i dens aldrig afsluttede opgave: at finde den rette placering, der muliggør en væsentlig indsats som et incitament for og korrektiv til de bureaukratiske systemer med deres bindinger til erhvervs-livet m.v.

Det er en mangel ved fremstillingen, at »sagen« og foreningen i dette sammenfattende afsnit ikke placeres i forhold til den kommunalisering, der er foregået netop i dette årti, fra kommunalreformen i 1970 og frem. Det må blive en hovedopgave for foreningen at finde det »rette« forhold til landets vise fædre rundt omkring i kommunerne, og ikke mindst i

amtskommunerne, i den rette blanding af talefod og provokation.

Efter undertegnedes opfattelse er det her af største betydning, at den nære forbindelse til naturvidenskaben opretholdes, så der hele tiden kan foreligge fornøden argumentation, der er svær at komme udenom. Det skal helst være sådan, at myndighederne, når der nu og da tabes en sag, da de fleste gange må tænke i deres stille sind, at foreningen måske alligevel havde ret. Med en sådan kurs vil det være vanskeligt for dem, der måtte ønske det, at kvæle foreningens formelle rettigheder efter naturfredningsloven til at rejse fredningssager og til at påklage afgørelser efter loven.

Til slut en egentlig korrektion: Det er ikke rigtigt, når der om den sidste ændring af naturfredningsloven, hvorved fredningsplanudvalgene blev ophævet fra 1/1 1979, står: »Dette forslag vedtoges i foråret 1978, og dermed er den sidste rest af fredningsplanlægning forsvundet fra naturfredningsloven.« Der skal fortsat ske en fredningsplanlægning efter naturfredningsloven, altså et arbejde, der går ud over regionplanloven, og miljøministeren (fredningsstyrelsen) og her nok så stærke beføjelser (lovens kapitel 4). Men Naturfredningsforeningen har ikke mere den mulighed for direkte indflydelse, som lå i repræsentation i fredningsplanudvalgene. Foreningen må på linie med andre miljøforeninger nøjes med mere indirekte indflydelse, som reglerne om offentliggørelse af planforslag giver.

Johan Garde

Flemming Kiilsgaard Madsen:
»Naturfredningssagens historie i Danmark«.

191 sider, format 18 x 25,5 cm, indbundet. Med 24 sort/hvid tegninger af fredede områder af Johannes Larsen og Andreas Friis. Udgivet af Odense Universitetsforlag. Pris kr. 120,25. Kan skaffes fra DN's Forlag ved benyttelse af bestillingskortet i vedlagte katalog.

